

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
Οι πολιτικές έριδες, ο Εθνικός Διχασμός
και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων.

ΦΑΡΜΑΚΗ ΒΑΡΒΑΡΑ
(Α.Μ.:520331)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κ. Ψαρρού Σταυρούλα

Αγρίνιο, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («Φαρμάκη Βαρβάρας») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής του διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταμόρφωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
Οι πολιτικές έριδες, ο Εθνικός Διχασμός
και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων.

ΦΑΡΜΑΚΗ ΒΑΡΒΑΡΑ
(Α.Μ.:520331)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:
ΨΑΡΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ

ΣΥΝ-ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστώ θερμά την καθηγήτριά μου Ψαρρού Σταυρούλα, για την πολύτιμη καθοδήγησή της σε όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού αυτού προγράμματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τη χρονική περίοδο από το 1915 έως και το 1922. Η Ελλάδα μετά το 1913 είναι η νικήτρια των Βαλκανικών Πολέμων, διπλασιάζοντας σχεδόν τα εδάφη της και τον πληθυσμό της. Ο Μεγάλος Πόλεμος όμως, όπως είθισται να ονομάζεται ο Α΄ Παγκόσμιος είναι προ των πυλών. Τα κεκτημένα κινδυνεύουν. Η χώρα επιβάλλεται να βρεθεί με το μέρος του μελλοντικού νικητή. Παρ' όλα αυτά, η διχόνοια κάνει την εμφάνισή της, παίρνοντας τη μορφή του Εθνικού Διχασμού. Επικεντρωνόμαστε έτσι, στα χρόνια του Διχασμού και των πολιτικών ερίδων στην Ελλάδα, όχι μόνο πριν την εισαγωγή της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά και μετά την καθυστερημένη αλλά ταυτόχρονα νικηφόρα συμμετοχή της σε αυτόν. Αναλύεται το προφίλ αλλά και οι ενέργειες των δύο πρωταγωνιστών της εποχής, που δεν είναι άλλοι από τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο και τον βασιλιά Κωνσταντίνο και αναζητούνται οι αιτίες που οδηγούν στη διχογνωμία των δύο πλευρών. Η λεπτομερής περιγραφή των σημαντικών ιστορικών και πολιτικών γεγονότων παρουσιάζει, όχι μόνο το βαθύ χάσμα των Ελλήνων αλλά και τις συνέπειες που ακολουθούν την περίοδο αυτή και που τελικώς οδηγούν στη Μικρασιατική Καταστροφή και στο ξεριζωμό σημαντικού μέρους του ελληνικού πληθυσμού που κατοικεί στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης, γίνονται εκτενείς αναφορές και στο ρόλο που διαδραματίζουν οι Μεγάλες Δυνάμεις στο ρου της ελληνικής ιστορίας, αναλύοντας τους μηχανισμούς της εμπλοκής τους και τα πιθανά οφέλη που προσδοκούν από αυτήν.

Λέξεις κλειδιά:

Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Εθνικός Διχασμός, Ελευθέριος Βενιζέλος, βασιλιάς Κωνσταντίνος ο Α΄, Μεγάλες Δυνάμεις, Μικρασιατική Καταστροφή

Greece in the First World War,
political disputes, national division
and the involvement of the Great Powers

ABSTRACT

The present work deals with the period from 1915 to 1922. After 1913, Greece is the victor of the Balkan Wars, doubling up its territory and population. However, the Great War, as World War I is commonly called, is just around the corner. The acquisitions are in danger of being lost. The country has to be on the winning side. Despite this, the disunity appears, taking the shape of National Division. As a result, we focus on the years of the division and political quarrel in Greece, not only before its joining to the World War I but also after its belated but simultaneous victorious participation in it. The profile but also the actions of the two protagonists of the era, who are none other than the prime minister, Eleftherios Venizelos and King Constantine I is analyzed and an attempt is made to find the causes that lead to the dichotomy of the two sides. The thorough description of the most important historical and political events, presents not only the deep divide of the Greeks but also the consequences which follow this period, and ultimately lead to the Asia Minor Disaster and the uprooting of a significant part of the Greek population, living in the territories of the Ottoman Empire. Furthermore, extensive references are made to the role played by the Great Powers in the course of Greek history, analyzing the mechanisms of their involvement and the possible benefits they expect from it.

Key words:

First World War, National Division, Eleftherios Venizelos, King Constantine I, Great Powers, Asia Minor Disaster

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
 Κεφάλαιο 1: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟ ΑΙΩΝΑ.....	14
1.1: Το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί.....	14
1.2: Η έλευση του Ελευθερίου Βενιζέλου.....	14
1.3: Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι.....	15
1.4: Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ο Α΄.....	16
 Κεφάλαιο 2: Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	17
2.1: Οι Μεγάλες Δυνάμεις	17
2.2: Η στάση της Ελλάδας στην αρχή του Πολέμου.....	17
2.3: Η επιλογή της ουδετερότητας.....	18
2.4: Βενιζέλος και Αντάντ.....	20
2.5: Οι σύμμαχοι των Μεγάλων Δυνάμεων.....	22
 Κεφάλαιο 3: Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ.....	24
3.1: Η απελευθέρωση του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας.....	24
3.2: Το τηλεγράφημα του σερ Έντουαρντ Γκρέυ.....	25
3.3: Η αντίδραση της αντιβενιζελικής παράταξης.....	26
3.4: Η πρώτη παραίτηση του Βενιζέλου.....	27
3.5: Η δεύτερη παραίτηση του Βενιζέλου.....	29
3.6: Η «θεσμική εκτροπή».....	30
3.7: Το Μακεδονικό Μέτωπο.....	32
3.8: Το «Κράτος των Αθηνών» και το «Κράτος της Θεσσαλονίκης».....	34

Κεφάλαιο 4: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ.....	38
4.1: Ο Βενιζέλος επιστρέφει.....	38
4.2: Η διακυβέρνηση των Φιλελεύθερων.....	39
4.3: Ο Ελληνικός Στρατός στο Μακεδονικό Μέτωπο.....	40
4.4: Η δικαίωση της πολιτικής του Βενιζέλου.....	42
 Κεφάλαιο 5: Η ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ.....	43
5.1: Η παρουσία του Βενιζέλου στην Συνδιάσκεψη.....	43
5.2: Η αντιμετώπιση των ελληνικών αιτημάτων από τις Μεγάλες Δυνάμεις	44
5.3: Η εκστρατεία στην Ουκρανία.....	45
5.4: «Είμεθα έτοιμοι».....	46
 Κεφάλαιο 6: Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΡΗΣΗ.....	48
6.1: Οι εκλογές του Νοεμβρίου του 1920.....	48
6.2: Ο Αλέξανδρος πεθαίνει και ο Κωνσταντίνος επιστρέφει.....	49
6.3: Η αλλαγή της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων.....	50
6.4: Η συνέχιση της εκστρατείας.....	51
6.5: Η Συνδιάσκεψη του Λονδίνου.....	52
6.6: Η μάχη στον Σαγγάριο ποταμό.....	53
6.7: Το αδιέξοδο.....	54
6.8: Η Καταστροφή.....	55
6.9: Η Δίκη των Έξι.....	56
 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	58
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	61

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν αναφερόμαστε στον όρο «Εθνικό Διχασμό» τοποθετούμαστε χρονικά στην περίοδο μετά την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ειδικότερα στις αρχές του έτους 1915, όταν οι Έλληνες αρχηγοί της χώρας καλούνται να λάβουν αποφάσεις για την πορεία που θα ακολουθήσει το κράτος στην ευρωπαϊκή αυτή σύγκρουση. Βασική αιτία της διένεξης αυτής αποτελεί το εξής ερώτημα. Θα παραμείνει η Ελλάδα ουδέτερη ή θα αποφασιστεί τελικώς η εμπλοκή της στις πολεμικές εξελίξεις;

Θιασώτης της πρώτης επιλογής είναι ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και το περιβάλλον του. Πιστεύουν στην στρατηγική και διπλωματική ανωτερότητα της Γερμανίας και προεξοφλούν την τελική της νίκη. Η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων όμως και κυρίως ο πρωθυπουργός της χώρας έχουν αντίθετη άποψη. Θεωρούν πως η Τριπλή Συμμαχία (Ανταντ) που την αποτελούν η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία, λόγω της υπεροχής – κυρίως της πρώτης – στη θάλασσα θα είναι αυτή που θα αναδειχθεί νικήτρια. Η Ελλάδα επιβάλλεται να ακολουθήσει τακτική, συμπλέουσα με τα συμφέροντα των θαλάσσιων αυτοκρατοριών. Εξάλλου, για τη Βουλγαρία και την Οθωμανική αυτοκρατορία –τις δύο κύριες αντίπαλες χώρες των Ελλήνων- γίνεται σταδιακά φανερό πως επιθυμούν να συνάψουν συμμαχία με τη Γερμανία, γεγονός που σε συνδυασμό με μία πιθανή ελληνική ουδετερότητα θα έχει καταστροφικές συνέπειες για την εδαφική ακεραιότητα της χώρας.

Η διχογνωμία αυτή ξεκινάει τον Φεβρουάριο του 1915, όταν δηλαδή τίθεται το δίλημμα για το αν θα συμμετέχει η Ελλάδα στο πλευρό της Αντάντ, στην απόπειρα κατάληψης των Δαρδανελίων εναντίον των Οθωμανών. Κλιμακώνεται σταδιακά, με τις συνεχείς διαφωνίες των δύο αρχηγών του κράτους, μέχρι και την τελική παραίτηση του πρωθυπουργού Βενιζέλου, τον Σεπτέμβριο του 1915. Ακολουθεί ο διαχωρισμός της χώρας σε δύο κράτη. Εκείνο της Θεσσαλονίκης, στην ηγεσία του οποίου βρίσκεται η Εθνική Άμυνα με καθοδηγητή τον Ελευθέριο Βενιζέλο και εκείνο του κράτους της Παλαιάς Ελλάδας, με πρωτεύουσα την Αθήνα, υποστηριζόμενο από τους οπαδούς του βασιλιά.

Η διαμάχη όμως αυτή δεν περιορίζεται μόνο στο επίπεδο της ηγεσίας. Περνάει και στα λαϊκά στρώματα, συμπαρασύροντάς τα στη δίνη ενός σχεδόν εμφυλίου πολέμου. Αποκορύφωμα της εξέλιξης αυτής αποτελούν τα Νοεμβριανά του 1916, με το πογκρόμ εναντίον των βενιζελικών στην αθηναϊκή πρωτεύουσα, όπου Έλληνες επιτίθενται εναντίον Ελλήνων. Μεσούντος του ευρωπαϊκού πολέμου, τα γεγονότα αυτά καθιστούν ολοφάνερο το αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει η χώρα. Αυτή η διάσπαση σε δύο στρατόπεδα διαρκεί ως τον Ιούνιο του 1917, με την επάνοδο του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Αθήνα, την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου του Α΄ και την ανάρρηση στο θρόνο του δευτερότοκου γιου του, Αλέξανδρου.

Με αυτήν την σύνθεση θα πορευτεί η Ελλάδα στη συνέχεια. Παίρνει μέρος τελικώς στον Μεγάλο Πόλεμο και απαιτεί εδαφικά ανταλλάγματα στην Συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι. Στις εκλογές του Νοεμβρίου όμως του 1920, οι Φιλελεύθεροι ηττώνται και ο Κωσταντίνος επιστρέφει. Οι νικήτριες Μεγάλες Δυνάμεις αλλάζοντας στρατηγική, σχεδόν εγκαταλείπουν την Ελλάδα στο μέτωπο της Μικράς Ασίας, όπου ο ελληνικός στρατός βρίσκεται ήδη από τον Μάιο του 1919. Το Μικρασιατικό εγχείρημα, στο οποίο εκτός από την εδαφική εξάπλωση της χώρας διακυβεύεται και η ίδια η ύπαρξη των αλύτρωτων Ελλήνων, καταρρέει. Η κορύφωσή έρχεται με τη Μικρασιατική Καταστροφή και τη Δίκη των Έξι, που δεν είναι τίποτε άλλο από μία παροδική εκτόνωση των γεγονότων. Το κεφάλαιο της Μεγάλης Ιδέας, που διατρέχει την εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους για περισσότερο από εκατό χρόνια, κλείνει. Με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης οριστικοποιούνται τα ελληνικά σύνορα και η χώρα περνάει σε μία νέα φάση, χωρίς όμως να έχουν εξαφανιστεί «οι πληγές του παρελθόντος».

Βασικός στόχος της εργασίας είναι να αναδειχθούν τα αίτια που οδηγούν στον Εθνικό Διχασμό, στην σύγκρουση δηλαδή ανάμεσα στον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο και τον βασιλιά Κωνσταντίνο, απαντώντας ουσιαστικά στο ερώτημα πως βρέθηκε η χώρα, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, από το κλίμα μιας γενικής ευφορίας και θριαμβολογίας –απόρροια των Βαλκανικών Πολέμων– μέσα σε μία δίνη απαισιοδοξίας, σύγκρουσης και αβέβαιου μέλλοντος, όχι μόνο για τα πρόσφατα κεκτημένα κέρδη αλλά και για την ίδια την εδαφική της ακεραιότητα.

Η επιλογή του θέματος προέκυψε κατά την διάρκεια της παρακολούθησης του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος, ορμώμενη από την έρευνα και την ανάγνωση πηγών, αποκτώντας γνώσεις για την συγκεκριμένη χρονική περίοδο που έως τότε δεν είχα. Το θέμα της διχοστασίας αυτής γίνεται αντιληπτό ως μείζονος σημασίας, αφού περιπλέκει σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις, σε μία ήδη πολύ δύσκολη περίοδο, όχι μόνο για τη χώρα αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη.

Στο σημείο αυτό περιγράφεται το δεύτερο μέρος του θέματος, ο ρόλος δηλαδή των Μεγάλων Δυνάμεων και η εμπλοκή τους στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το πως χειρίζονται τις καταστάσεις και τα πρόσωπα των μικρότερων κρατών προκειμένου να επιτύχουν την εκπλήρωση των στόχων τους. Εξετάζεται επίσης, η επιρροή τους στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, η οποία πολώνει τον ελληνικό λαό και τους Έλληνες πολιτικούς κάθε φορά που αναζητούν την υποστήριξή τους, ανάλογα με τις περιστάσεις.

Για την συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας αντλείται υλικό από δευτερογενείς πηγές. Μελετώντας τα βιβλία αυτά, η εστίαση γίνεται στα θέματα που θεωρούνται ως τα πιο σημαντικά και για τα οποία γίνεται προσπάθεια έκθεσής τους κατά τον τρόπο συγγραφής εργασιών, έτσι όπως έγινε η εκμάθησή τους στο συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών. Πιο συγκεκριμένα:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη χρονική περίοδο πριν από το θέμα που εξετάζουμε. Το πως εισέρχεται δηλαδή η Ελλάδα στον εικοστό αιώνα, ξεκινώντας από την επανάσταση του στρατού που οδηγεί στο Στρατιωτικό Κίνημα στο Γουδί και στον ερχομό στην Αθήνα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Ακολουθούν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και η δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου του Α΄, που φέρνει στο αξίωμα αυτό, τον διάδοχο Κωσταντίνο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται σταδιακά η ανάπτυξη του θέματος της εργασίας. Διαβάζουμε για την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και για τον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων και των συνασπισμών τους. Στη συνέχεια, αναφερόμαστε στην επιλογή της ουδετερότητας από τη μεριά του Κωσταντίνου αλλά και στην αντίθετη άποψη που έχει ο πρωθυπουργός, σχετικά με την ανάγκη της χώρας να πάρει μέρος

στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Τέλος, γίνεται η ανάλυση των συμμαχιών των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά και του λόγου εξαιτίας του οποίου επιλέγει ο πρωθυπουργός τη λύση της ελληνικής πολεμικής συμμετοχής στο πλευρό των Δυνάμεων της Τριπλής Συνεννόησης.

Στο τρίτο μέρος ακολουθεί η ανάλυση του Διχασμού, αποτελώντας το κεφάλαιο αυτό και το μεγαλύτερο σε έκταση στο σώμα της εργασίας. Γίνεται αναφορά στον διωγμό που υφίσταται ο Ελληνισμός που κατοικεί έξω από τα σύνορα του κράτους, καθιστώντας τη λύση του θέματος αυτού ως επιτακτική για τον Βενιζέλο. Επίσης, επισημαίνονται οι πρώτες προσπάθειες εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων για την προσέγγιση της Ελλάδας, οι παραχωρήσεις που είναι διατεθειμένος να κάνει ο πρωθυπουργός αλλά και οι έντονες αντιδράσεις της αντίπαλης παράταξης. Αναλύεται το ταραγμένο πολιτικό κλίμα που επικρατεί ύστερα από τις αλλεπάλληλες παραιτήσεις του πρωθυπουργού, που έρχονται μετά από παρεμβάσεις της βασιλικής εξουσίας, θέτοντας το ερώτημα του κατά πόσο οι ενέργειες αυτές είναι συνταγματικά κατοχυρωμένες. Στο επόμενο μέρος περιγράφεται η περίοδος της διακυβέρνησης των αντιβενιζελικών, η δημιουργία του Μακεδονικού Μετώπου αλλά και ο σχηματισμός δύο «κρατών», από τη μία μεριά της Αθήνας και από την άλλη, εκείνο της Θεσσαλονίκης.

Το τέταρτο κεφάλαιο ξεκινάει με την επιστροφή του Βενιζέλου στην Αθήνα μετά την παραίτηση του Κωνσταντίνου και τα μέτρα που λαμβάνουν οι Φιλελεύθεροι για την διακυβέρνηση της χώρας. Αναφερόμαστε στις επιτυχίες του ελληνικού στρατού στο Μέτωπο της Μακεδονίας αλλά και στη νίκη της Αντάντ έναντι των Κεντρικών Δυνάμεων. Περνάμε στη δικαίωση της πολιτικής του Βενιζέλου, που διασφαλίζει την δυνατότητα συμμετοχής της χώρας στην Συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι, θέτοντας τον εαυτό του ως επικεφαλής της ελληνικής διπλωματικής αντιπροσωπείας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται περιγραφή της παρουσίας του Βενιζέλου στο Παρίσι, όπως επίσης και των αιτημάτων του σχετικά με τις ελληνικές διεκδικήσεις. Παρουσιάζεται η αντιμετώπιση των διεκδικήσεων αυτών από τις Μεγάλες Δυνάμεις, κάθε μίας ξεχωριστά, ενώ δεν παραλείπεται η αναφορά και στην εκστρατεία στην Ουκρανία με τις βαριές συνέπειες της για τη χώρα. Το κεφάλαιο κλείνει με την πρόταση εκ μέρους των Δυνάμεων για την προσωρινή κατάληψη της Σμύρνης από

τον ελληνικό στρατό και τη θετική απάντηση του Βενιζέλου. Επίσης, αναφέρεται η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών και τα εντυπωσιακά οφέλη που αποκομίζει η Ελλάδα από αυτήν.

Στο τελευταίο κεφάλαιο περιγράφονται τα γεγονότα που διαδραματίζονται μετά την επιστροφή του Βενιζέλου στην Ελλάδα από το εξωτερικό, με κυριότερο σημείο τις εκλογές που προκηρύσσει για τον Νοέμβριο του 1920. Οι Φιλελεύθεροι χάνουν και οι αντιβενιζελικοί αποφασίζουν την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στη χώρα, μετά το θάνατο του γιου του Αλέξανδρου, παρά τις συστάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για το αντίθετο. Επισημαίνεται και αναλύεται διεξοδικά η αλλαγή της στάσης των ευρωπαϊκών χωρών απέναντι στην Ελλάδα και η στροφή της υποστήριξης τους προς την κεμαλική Τουρκία. Τέλος, μέσα από την παρουσίαση της συνέχισης της εκστρατείας της Μικράς Ασίας από τους αντιβενιζελικούς, παρακολουθούμε την ήττα του ελληνικού στρατού, τη διεθνή απομόνωση της χώρας και τη διεξαγωγή της Δίκης των Έξι, μίας Δίκης που ουσιαστικά ψάχνει για εξιλαστήρια θύματα.

1 Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟ ΑΙΩΝΑ

1.1 Το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί

Η είσοδος της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα δεν συνοδεύεται από τους καλύτερους αιώνους. Μετά τον «ατυχή» ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, οι Μεγάλες Δυνάμεις αντιμετωπίζουν τους Έλληνες σχεδόν με υποτιμητικό τρόπο. Μεγάλα κοινωνικά προβλήματα όπως η ανεργία, σε συνδυασμό με μείζονα θέματα της εξωτερικής πολιτικής -με κυρίαρχο αυτό της Μακεδονίας- απαιτούν δραστικές πρωτοβουλίες. Την κατάσταση αναλαμβάνει να ξεκαθαρίσει ο στρατός, προσβλέποντας στην κινητοποίησή του την επίτευξη της αλλαγής, όχι μόνο στον στρατιωτικό τομέα αλλά και στην κοινωνία (Διβάνη, 2014, 65). Έτσι συντελείται το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί το 1909, που οδηγεί σε μία Επανάσταση, εκφράζοντας τη δυσφορία στην παλαιά τάξη πραγμάτων.

1.2 Η έλευση του Ελευθερίου Βενιζέλου

Ως αρχηγός της νέας αυτής πορείας επιλέγεται ο κρητικός πολιτικός Ελευθέριος Βενιζέλος, που καταφτάνει στην Αθήνα ως σημαιοφόρος καινούριων ιδεών, χωρίς όμως να αντιστρατεύεται τη μοναρχία (Μαυρογορδάτος, 2004, 11). Η χρονική στιγμή που κάνει την εμφάνισή του είναι ίσως η πιο κατάλληλη. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει χάσει την παλιά της δύναμη, ο βαλκανικός εθνικισμός αρχίζει να κάνει πιο έντονα την εμφάνισή του, ενώ στο εσωτερικό νέες δυνάμεις παρουσιάζονται, με τους ομογενείς κεφαλαιούχους να δραστηριοποιούνται έντονα και να παίρνουν την σκυτάλη από την «κρατικοδίαιτη» αστική τάξη των πολιτικών και των μεγάλων γαιοκτημόνων. Στον Βενιζέλο διαβλέπουν το πρόσωπο εκείνο με το οποίο μπορούν να συμπορευτούν και να κάνουν πράξη τον εκσυγχρονισμό του κράτους, με γνώμονα πάντα την αλυσωτική πολιτική. (Διβάνη, 2014, 71).

Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα κατορθώνει να αμβλύνει τις αντιθέσεις και να γίνει πρωθυπουργός με το κόμμα των Φιλελευθέρων, που ιδρύεται το 1910. Στοχεύει σε μεταρρυθμίσεις, τόσο συνταγματικές όσο και κοινωνικές, στηριζόμενος πάνω σε ένα ενιαίο πρόγραμμα συγκεκριμένου ιδεολογικού χαρακτήρα, που στόχο έχει να

περιορίσει την ισχύ των παλαιών κομμάτων. Το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1911 ενισχύει την εκτελεστική εξουσία και θέτει τις βάσεις για ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό πολίτευμα. Στόχοι του βενιζελικού προγράμματος είναι οι βελτιώσεις σε καίριους τομείς, όπως η εκπαίδευση, η αγροτική οικονομία, το φορολογικό σύστημα αλλά και η ενίσχυση των παραγωγικών δομών, με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη της οικονομίας. *(Παπαβλασόπουλος και Σπουρδαλάκης, 2010, 314-315, 317-318).*

Το μεγάλο του όραμα όμως είναι η επίτευξη της εθνικής ομοψυχίας για να πορευτεί ενωμένο το κράτος στην ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας. Υποστηρίζει την σύγκληση της αναθεωρητικής Βουλής χωρίς να θέτει θέμα αλλαγής του πολιτεύματος και επιλέγει σε καίριες θέσεις αξιωματικούς, όπως τον Ιωάννη Μεταξά, παρά την ολοφάνερη υποστήριξη του τελευταίου στον διάδοχο Κωνσταντίνο. Εξάλλου, τον ίδιο τον Κωνσταντίνο επαναφέρει στην ηγεσία του στρατεύματος, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη τις αντιρρήσεις πολλών ομοϊδεατών του *(Μαυρογορδάτος, 2004, 13, 16).*

1.3. ΟΙ Βαλκανικοί Πόλεμοι

Το έτος λοιπόν 1912 τα βαλκανικά κράτη –Σερβία, Μαυροβούνιο, Ελλάδα, Βουλγαρία- συνασπίζονται και κηρύσσουν τον πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αργότερα, έναν χρόνο μετά, το 1913, η Ελλάδα και η Σερβία πολεμούν εναντίον της πρώην συμμάχου τους Βουλγαρίας, βγαίνοντας και πάλι νικητές. Συγκεκριμένα, την 1^η Ιουλίου οι Έλληνες νικούν τη βουλγαρική φρουρά στη Θεσσαλονίκη, ενώ στις 8 Ιουλίου προωθούνται στις Σέρρες, στη Δράμα και στην Καβάλα.

Τα οφέλη για τη χώρα είναι απροσδόκητα μεγάλα. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα διπλασιάζεται η έκταση και ο πληθυσμός της. Σημαντικές πόλεις καταλαμβάνονται, όπως η Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, ενώ στο κάδρο των κατακτήσεων προστίθενται και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου *(Dakin, 1962, 353, 366, 368, 372).* Η γεωπολιτική ισχύ της χώρας ενισχύεται, καθιστώντας την σημαντικό παράγοντα στην ανατολική Μεσόγειο και γιατί όχι, έναν υπολογίσιμο σύμμαχο ή εχθρό, αναλόγως των περιστάσεων.

Η εικόνα της Ελλάδας του 1909 δεν έχει καμία σχέση με εκείνη του 1913. Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά. Ο ελληνικός στρατός που έχει θριαμβεύσει στα πεδία των μαχών αποκτά αξία, ενώ για πρώτη φορά γίνεται αντιληπτό ότι η ευόδωση των εθνικών στόχων δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη διπλωματική ή την στρατιωτική προσπάθεια ενός μόνου κράτους αλλά χρειάζεται απαραίτητα και την αρωγή κάποιας ξένης δύναμης ή την συνδρομή ευρύτερων συμμαχικών συνασπισμών (Κλάψης, 2019, 261-263). Κάτι νέο που απορρέει επίσης από τους Πολέμους αυτούς είναι και ο αντίκτυπος που έχουν στις ευρωπαϊκές χώρες. Ο Αγώνας των Βαλκάνιων πληθυσμών δημιουργεί αισθήματα συμπαράστασης στους Άγγλους Φιλελεύθερους, ενώ αντίθετα οι Οθωμανοί τους προκαλούν απέχθεια και εκνευρισμό. Ένθερμος φορέας των απόψεων αυτών είναι ο Βρετανός Λόουντ Τζώρτζ, δίνοντας τα πρώτα δείγματα της πολιτικής που θα ακολουθήσει τα επόμενα χρόνια (Smith, 2004, 51-52)

1.4 Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος ο Α΄

Στις 5 Μαρτίου 1913, ο βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄ δολοφονείται στη Θεσσαλονίκη, όπου έχει ήδη μεταβεί από τις 29 Οκτωβρίου του 1912 προκειμένου να ενισχύσει με το αξίωμά του την ελληνική κυριαρχία στην πόλη. Τα βασιλικά καθήκοντα αναλαμβάνει ο γιος του ο Κωνσταντίνος ο Α΄, στις 8 Μαρτίου 1913.

Ήδη όμως, από την εποχή της κατάληψης της Θεσσαλονίκης έχει αρχίσει να κάνει την εμφάνισή της η διαφωνία ανάμεσα στον αρχιστράτηγο του ελληνικού στρατού, που δεν είναι άλλος από τον Κωνσταντίνο και στον εκλεγμένο πρωθυπουργό της χώρας. Ο Κωνσταντίνος, μόλις την τελευταία στιγμή πείθεται να εισέλθει στη Θεσσαλονίκη αντί για το Μοναστήρι, παρά τις συνεχείς εκκλήσεις του Βενιζέλου, αποφεύγοντας κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή την προέλαση των βουλγαρικών στρατευμάτων στην πόλη και τη δημιουργία τελεσίδικων γεγονότων. Όταν λοιπόν ο Κωνσταντίνος ανέρχεται στον θρόνο, δυσοίωνες εξελίξεις προβλέπονται για το μέλλον, αφού ο νέος μονάρχης συνασπίζει γύρω του όλα τα συντηρητικά μέλη των παλαιών κυρίως κομμάτων, που αποσκοπούν στην αναβίωση του παρελθόντος, των χρόνων δηλαδή πριν από το 1909 (Μαυρογορδάτος, 2015, 33-35).

2 Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

2.1. Οι Μεγάλες Δυνάμεις

Στις 15 Ιουνίου του 1914 στο Σεράγεβο της Βοσνίας, ο Σέρβος Γκαβρίλο Πρίντσιπ δολοφονεί τον διάδοχο του αυστριακού θρόνου, αρχιδούκα Φραγκίσκο Φερδινάνδο. Η Βιέννη δράττεται της ευκαιρίας και υποστηρίζει ότι πίσω από τη δολοφονία αυτή βρίσκεται η σερβική κυβέρνηση. Έτσι, αποφασίζει να επιλέξει την οδό της σύγκρουσης και στις 15 Ιουλίου κηρύσσει τον πόλεμο εναντίον της Σερβίας.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα, στην ένοπλη αυτή σύρραξη παίρνουν μέρος όλες οι Μεγάλες ευρωπαϊκές Δυνάμεις, δημιουργώντας δύο στρατόπεδα. Από τη μία πλευρά, έχουμε το στρατόπεδο των Κεντρικών Δυνάμεων που το αποτελούν η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία -χωρίς τη συμμετοχή της Ιταλίας που τελικά τάσσεται με τους αντιπάλους- και από την άλλη, βρίσκεται η Εγκάρδια Συνεννόηση (Αντάντ), έχοντας ως μέλη την Αγγλία, τη Ρωσία και τη Γαλλία (Κλάψης, 2019, 269-270).

Ο πόλεμος αυτός, που συμβαίνει στην Ευρώπη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται και ως ο Μεγάλος Πόλεμος, εξαιτίας των εκτεταμένων καταστροφών που φέρνει αλλά και του θανάτου εκατομμυρίων ανθρώπων.

2.2 Η στάση της Ελλάδας στην αρχή του πολέμου

Η θέση της Ελλάδας απέναντι στην αυstro-σερβική σύγκρουση είναι αρχικά ουδέτερη. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι έχουν τερματιστεί μόλις έναν χρόνο πριν και το ευκαίριο για την ελληνική πολιτική είναι η ισορροπία στην ευρύτερη περιοχή, γεγονός όμως που ανατρέπεται με τα νέα δεδομένα. Απέναντι στην προοπτική της μελλοντικής ευρωπαϊκής κρίσης, η Ελλάδα στο Συμβούλιο του Στέμματος που συγκαλείται στις 20 Ιουλίου του 1914, αποφασίζει να ακολουθήσει μία στάση ουδετερότητας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν παρακολουθεί τις εξελίξεις και κυρίως τη στάση που θα τηρήσουν οι δύο αντίπαλες γειτονικές της χώρες, η Βουλγαρία δηλαδή αλλά και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Από την πρώτη στιγμή όμως αρχίζει να κάνει την εμφάνιση της η διάσταση των απόψεων που επικρατούν ανάμεσα στους Φιλελεύθερους και σε εκείνους που αποτελούν το περιβάλλον του βασιλιά. Στην έννοια της ουδετερότητας, η κάθε μία παράταξη δίνει διαφορετική χροιά. Για την μεν κυβέρνηση σημαίνει στάση αναμονής, δείχνοντας να λαμβάνει υπόψη όλα τα δεδομένα που μπορεί να συμφέρουν το κράτος, τα οποία όμως είναι ρευστά, αφού το διπλωματικό και στρατιωτικό πεδίο αλλάζει συνεχώς. Για τον βασιλιά όμως δεν υπάρχει καμία άλλη εναλλακτική επιλογή. Η προσήλωση του στην αποφυγή της στρατιωτικής εμπλοκής της Ελλάδας είναι σταθερή και αμετάκλητη. Σχεδόν δογματική.

Εξάλλου, ο πόλεμος αυτός από την αρχή παρουσιάζεται να θέτει διλήμματα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Ρουμανία, η Βουλγαρία αλλά και η Ιταλία. Ιδιαίτερα στη Ρουμανία μπορούμε να εντοπίσουμε αρκετά κοινά σημεία με εκείνα της ελληνικής περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Ρουμάνος Βασιλιάς Κάρολος ο Α΄ περιστοιχίζεται από γερμανόφιλο περιβάλλον, που επιθυμεί τη σύμπραξη με τις Κεντρικές Δυνάμεις, γεγονός που καθυστερεί τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, για δύο χρόνια (Πλουμίδης, 2022, 116, 118).

2.3 Η επιλογή της ουδετερότητας

Το 1914, ο ακριβής υπολογισμός όλων των παραμέτρων για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, όσον αφορά τη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής δεν είναι και τόσο εύκολος. Η εμπλοκή της Ελλάδας στις πολεμικές εξελίξεις, για σημαίνοντα πρόσωπα όπως ο βασιλιάς, ο Ιωάννης Μεταξάς και ο Γεώργιος Στρέιτ είναι παρακινδυνευμένη. Η χώρα μόλις έχει εξέλθει από τις δύο βαλκανικές συρράξεις που προηγήθηκαν, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη της γενικής ανασυγκρότησης. Εξάλλου για πολλούς, η Γερμανία αποτελεί το αδιαφιλονίκητο φαβορί στον πόλεμο αυτόν. Η πολεμική της μηχανή είναι άρτια οργανωμένη και εξοπλισμένη, ενώ η πειθαρχία και η ανάπτυξη που επικρατεί σε όλους τους τομείς, την κάνουν να φαντάζει σαν το ιδανικό μοντέλο ηγέτιδας χώρας (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 333).

Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος ειδικότερα έχει και μία συγγένεια εξ αγχιστείας με το Γερμανό αυτοκράτορα Γουλιέλμο Β', αφού η σύζυγός του, η βασίλισσα Σοφία είναι αδελφή του. Επίσης, έχει μαθητεύσει σε γερμανική στρατιωτική σχολή και έχει γαλουχηθεί με τις ιδέες αλλά και τον γερμανικό τρόπο ζωής. Παρ' όλα αυτά, γνωρίζει ότι δεν μπορεί να γίνει μία συμμαχία με τη Γερμανία, αφού τα συμφέροντα της χώρας στην οποία είναι ανώτατος άρχοντας δεν συμβαδίζουν με εκείνα των Κεντρικών Δυνάμεων και πιο συγκεκριμένα με τους πιθανούς συμμάχους αυτών, δηλαδή την οθωμανική αυτοκρατορία και την Βουλγαρία. Επομένως, η επιλογή της «διαρκούς ουδετερότητας» είναι η πιο λογική πρόταση που έχει να επιδείξει τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Στην πορεία αυτή καταφέρνουν βεβαίως να πάρουν με το μέρος τους και την αντιβενιζελική παράταξη, με τη δήθεν υπόσχεση εκ μέρους της Γερμανίας ότι τα ελληνικά κεκτημένα των Βαλκανικών Πολέμων θα μείνουν ανέπαφα και ότι ο ελληνικός πληθυσμός θα μείνει αλώβητος από όλη την λαίλαπα της ευρωπαϊκής σύγκρουσης. Η αποδοχή της άποψης αυτής, σαφώς και είναι ευρεία σε έναν λαό που μόλις έχει βγει από δύο πολέμους, χωρίς να έχει προλάβει να απολαύσει τα αποτελέσματα των επιτυχιών του. Πράγματι, η προοπτική αυτή φαντάζει ιδανική σε όποιον την ακούει. Πόσο εύκολα όμως δύναται να την πιστέψει κάποιος, όταν ολόκληρος ο κόσμος γύρω του πολεμά και οι δύο μεγαλύτεροι εχθροί του κράτους του караδοκούν, έτοιμοι να δρέψουν τα κέρδη από τη δική του απραξία;

Βεβαίως και για την ίδια τη Γερμανία η στάση αυτή της ελληνικής ουδετερότητας είναι ότι καλύτερο μπορεί να προσδοκά από το ελληνικό βασίλειο. Ενδεχόμενη εμπλοκή της Ελλάδας στον πόλεμο υποστηρίζοντας την, θα της προξενούσε μεγάλα προβλήματα, τόσο στρατιωτικά, αφού θα έπρεπε να διαθέτει συνεχώς μονάδες ενίσχυσης της, όσο και διπλωματικά, μιας και τα ελληνικά συμφέροντα θα βρίσκονταν συνεχώς αντιμέτωπα με εκείνα της οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και της Βουλγαρίας (Μαυρογορδάτος, 2015, 37-38). Σύμφωνα δε και με το Αρχείο του Αλέξανδρου Μερκάτη -μεγάλος Αυλάρχης του Βασιλιά που βρίσκεται στο Ελληνικό Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)- υπάρχει επιστολή του Γερμανού πρεσβευτή στην Αθήνα, με την οποία υπαγορεύει ρητά στον Κωνσταντίνο να μείνει η Ελλάδα ουδέτερη «υπό οιοσδήποτε συνθήκες» (Griechenland muesse neutral bleiben unter allen Unstaenden). Οφείλουμε όμως να επισημάνουμε πως η ουδετερότητα αυτή

αποτελεί στη σκέψη του βασιλικού περιβάλλοντος έναν συμβιβασμό όσον αφορά τις δυνατότητες της χώρας τη δεδομένη στιγμή. Ο βασιλιάς γνωρίζει ότι δεν μπορεί να εναντιωθεί και να υψώσει ανάστημα απέναντι στη θαλασσοκράτειρα Αγγλία. Αντιλαμβάνεται πόσο ευάλωτη είναι η γεωγραφική θέση του βασιλείου του και πόσο ευπρόσβλητες στα βρετανικά πυρά θα μπορούσαν να γίνουν οι ελληνικές ακτές και οι μεγάλες παραθαλάσσιες πόλεις, σε περίπτωση σύμπραξης με τις γερμανικές δυνάμεις. Επομένως, αυτή η ουδετερότητα φαίνεται πως τελικά αποτελεί μία ασφαλής επιλογή, όχι μόνο για τη Γερμανία αλλά και για τους βασιλικούς ακολούθους στην Ελλάδα (Πλουμίδης, 2022, 133-134).

2.4. Βενιζέλος και Αντάντ

Στην απέναντι πλευρά βρίσκεται η βενιζελική παράταξη. Ο αρχηγός της, ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος πιστεύει στην τελική επικράτηση της Αντάντ. Πριν ακόμη από την κήρυξη του πολέμου έχει προετοιμάσει το έδαφος για μία ελληνοβρετανική συνεννόηση, προσπάθεια που ενισχύεται με την επιλογή γαλλικής αποστολής για την εκπαίδευση του ελληνικού στρατού αλλά και αντίστοιχης αγγλικής, επιφορτισμένης με την ίδια αρμοδιότητα για το ελληνικό πολεμικό ναυτικό.

Το γεγονός μάλιστα της συμμετοχής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων έρχεται προς επίρρωση της θέσης του. Κατά τη γνώμη του, αν η Αντάντ κερδίσει, η ήδη εξασθενημένη γειτονική αυτοκρατορία θα καταρρεύσει, με πιθανό και επιθυμητό αποτέλεσμα τη δυνατότητα της Ελλάδας να επωφεληθεί σημαντικά από τη διανομή των εδαφών της, αν βεβαίως η χώρα βρεθεί στο πλευρό των νικητών. Έτσι, τυχόν επικράτηση μίας αντίθετης επιλογής, στην προκειμένη περίπτωση αυτή της ουδετερότητας, θα έχει ολέθριες συνέπειες για την εδαφική ακεραιότητα του κράτους, αφού κατά τη διάρκεια του πολέμου, ελληνικά εδάφη - πρόσφατα κατακτηθέντα- θα μπορούν να γίνουν αντικείμενο διαπραγματεύσεων από την πλευρά της Τριπλής Συμμαχίας, με σκοπό τον προσεταιρισμό χωρών όπως π.χ. η εχθρική Βουλγαρία, που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν έχει κάνει ακόμα ξεκάθαρες τις προθέσεις της (Κλάψης, 2019, 270-271). Διακηρύσσει πως αν η Ελλάδα τελικά ταχθεί στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων, η Γερμανία και η Αυστρία σε περίπτωση επικράτησης της Αντάντ, θα εγκαταλείψουν έρμαιο τη χώρα στις διαθέσεις των αντιπάλων, μιας και η αποστολή χερσαίας στρατιωτικής βοήθειας σε αυτήν θα είναι ιδιαίτερα δύσκολη, έως και ακατόρθωτη.

Γνώμονας της πολιτικής του σκέψης -που από πολλούς όμως χαρακτηρίζεται ως τυχοδιωκτική- αποτελεί η γεωπολιτική θέση του ελληνικού κράτους. Συμφέρον της Ελλάδας, ακόμα και σε καιρό ειρήνης είναι να τάσσεται στο πλευρό των συμμάχων που υπερισχύουν στη θάλασσα, αφού έτσι ελέγχονται οι θαλάσσιες επικοινωνίες και γίνεται δυνατή η ανάπτυξη πολλών τομέων της οικονομικής αλλά και της πολιτικής ζωής. Για τον Βενιζέλο, τώρα παρά ποτέ είναι η καλύτερη ευκαιρία για τους Έλληνες, όχι μόνο να διατηρήσουν τα κεκτημένα τους αλλά και γιατί όχι, να τα αυξήσουν (*Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 332-335*). Μακροπρόθεσμοι λοιπόν στόχοι της τακτικής του αυτής είναι και η εδαφική επέκταση της Ελλάδας αλλά και η εξέλιξή της σε υπολογίσιμη ναυτική Δύναμη. Το δέλεαρ της συμμετοχής -όσο παρακινδυνευμένο και εάν χαρακτηρίζεται- δεν παύει να είναι τεράστιο με τα ενδεχόμενα εδαφικά οφέλη που υπόσχεται, καθιστώντας όλη αυτήν την κατάσταση μία ευκαιρία, που ποτέ μέχρι τώρα δεν έχει δημιουργηθεί από την εποχή της σύστασής της Ελλάδας, πριν δηλαδή από εκατό χρόνια.

Μπροστά στην προοπτική αυτή και τα πιθανά της κέρδη, οι βενιζελικοί στέκονται έκθαμβοι, παραβλέποντας τις όποιες αδυναμίες ενός τέτοιου πολεμικού εγχειρήματος. Στην περίπτωση τους δηλαδή ισχύει στο έπακρο η παροιμία «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Ο κίνδυνος μίας ενδεχόμενης βουλγαρικής ή και αντίστοιχα οθωμανικής επίθεσης παρουσιάζεται ως αντιστάθμισμα στα μεγαλειώδη κέρδη που μπορούν να προσποριστούν οι Έλληνες με τη λήξη του πολέμου.

Στο σημείο αυτό επομένως έγκειται και ο τυχοδιωκτισμός των πράξεων του Βενιζέλου, που πολλοί τότε αλλά ακόμα και σήμερα του προσάπτουν. Τον κατηγορούν πως είναι υπερβολικά τολμηρός, χωρίς να υπολογίζει κανένα κόστος. Απέναντι στην ιδέα όμως του ομορτιστή, αρκετοί είναι αυτοί που αντιπαραβάλλουν την έννοια του οραματιστή. Γιατί ένας πολιτικός οφείλει να έχει όραμα για να ευημερήσει η χώρα του. Επιλέγεται από το λαό για να αναλάβει την ανώτατη θέση της διοίκησης και καλείται να φέρει εις πέρας υποθέσεις που ενίοτε εμπεριέχουν και τεράστια ρίσκα.

Αντίθετα, οι οπαδοί του βασιλιά δεν χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα ρηξικέλευθες επιλογές και πράξεις, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν επηρεάζονται και εκείνοι

από την αλυτρωτική πολιτική του Βενιζέλου και από τις επιθυμίες που αυτή τους ξυπνά. Αμφιταλαντεύονται όμως. Γιατί περισσότερο από το όραμα και την πρωτοβουλία τους χαρακτηρίζει η καχυποψία, η ανασφάλεια και η επιφυλακτικότητα. Ο πόλεμος τους φοβίζει και για να ενδώσουν στην εισχώρηση του στρατοπέδου της Αντάντ πρέπει να έχουν πειστικότητα τεκμήρια στα χέρια τους για τη νίκη των Συμμάχων και για τα κέρδη που αυτοί θα τους προσφέρουν (*Smith, 2004, 91-92, 94-96*). Εξάλλου, η πεποίθησή τους για το αήττητο των γερμανικών όπλων είναι σχεδόν ακλόνητη και η θέση «ότι η δύναμις της Γερμανίας είναι ακαταμάχητος» είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στο στρατό, καλλιεργώντας την ανασφάλεια και την ηττοπάθεια των ελληνικών όπλων (*Πλουμίδης, 2022, 135*).

2.5 Οι σύμμαχοι των Μεγάλων Δυνάμεων

Από την άλλη μεριά, όσον αφορά τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, είδαμε ότι η Γερμανία είναι σταθερή στην ουδετερότητα της Ελλάδας. Αντίθετα, η Αγγλία και η Γαλλία δεν έχουν ακόμη διαμορφώσει μία σταθερή πολιτική για το ποιους συμμάχους θα στοχεύσουν εξ αρχής. Η κατάσταση είναι ρευστή και απαιτεί προσεκτικούς χειρισμούς.

Για τις Δυνάμεις της Συνεννόησης, ο προσεταιρισμός της Βουλγαρίας θεωρείται περισσότερο προσοδοφόρος από εκείνον του ελληνικού βασιλείου. Οι λόγοι αυτής της προτίμησης είναι κυρίως γεωστρατηγικοί. Το βαλκανικό αυτό κράτος διαθέτει έναν στρατό που διακρίνεται για τη μαχητικότητα, την ανδρεία και το πείσμα του, ενώ η κεντρική του θέση στην περιοχή προκαλεί το ενδιαφέρον και των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων. Γειτονεύει με την οθωμανική αυτοκρατορία αλλά και με την εμπόλεμη Σερβία, η θέση του ανάμεσα στον Δούναβη και στο Αιγαίο είναι εξέχουσας σημασίας, ενώ και η εγγύτητα του με την Κωνσταντινούπολη απασχολεί ιδιαίτερα τη Ρωσία. Ένας βεβαίως επιπρόσθετος παράγοντας που συνδέει τη Βουλγαρία με τη Ρωσία είναι και το φαινόμενο του πανσλαβισμού, που περικλείει φυλετικούς και ιστορικούς συσχετισμούς, προσλαμβάνοντας ιδιαίτερη σημασία εκείνη την εποχή όπου επικρατεί η έξαρση των μεγάλων εθνικισμών.

Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά αντιλαμβανόμαστε ότι, αν όχι ο προσεταιρισμός της Βουλγαρίας, τουλάχιστον η ουδετερότητά της είναι πολύ σημαντική για την Αντάντ (*Πλουμίδης, 2022, 120*). Εξάλλου, διάχυτη είναι η πεποίθηση πως αν το ελληνικό

βασίλειο πάρει μέρος στον πόλεμο, αυτό θα αποτελέσει ιδιαίτερη ανησυχία για τους Βούλγαρους και τους Οθωμανούς και σαφώς η συμμετοχή αυτή θα καταστεί σοβαρή αφορμή για την εξώθησή τους στις πολεμικές επιχειρήσεις στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων. Επιπλέον, οι Δυνάμεις της Αντάντ σκέφτονται και το ενδεχόμενο παραχώρησης ελληνικών εδαφών στη Βουλγαρία, γεγονός που εξοργίζει τον Βενιζέλο, οδηγώντας τον να διαμηνύσει απειλητικά πως τυχόν τέτοια ενέργεια θα προκαλέσει την παραίτησή του και το σχηματισμό φιλογερμανικής κυβέρνησης στη χώρα του (*Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 334*). Γίνεται βεβαίως αντιληπτό, πως η στοχευμένη παρέκκλιση εκ μέρους της Αγγλίας και της Γαλλίας και η δυστοκία στη λήψη μίας συγκεκριμένης απόφασης για την έξοδο της χώρας στον πόλεμο, ενισχύει τη δυσπιστία σε μερίδα του λαού και της ηγεσίας του για την συμπίευσή τους με την Αντάντ (*Σβολόπουλος, 1997/2001, 115*).

Επίσης, μία άλλη εχθρός που αρχίζει να κάνει την εμφάνισή της και να αντιστρατεύεται τα ελληνικά συμφέροντα είναι και η Ιταλία, η οποία κάνει φανερές τις προθέσεις της με το να προσεγγίζει τις χώρες της Τριπλής Συνεννόησης, εποφθαλμιώντας εδάφη στη Μικρά Ασία, από την περιοχή της Αττάλειας μέχρι την Σμύρνη. Το σχέδιο αυτό, σαφώς προμηνύει δυσοίωνες εξελίξεις για το μέλλον των μικρασιατικών εδαφών, που εδώ και αιώνες ζει σημαντικός αριθμός Ελλήνων, ο οποίος ειρήσθω εν παρόδω, ήδη βρίσκεται στο έλεος των Νεότουρκων, τελώντας σχεδόν υπό καθεστώς διωγμού, αν όχι γενοκτονίας. Το 1914 έρχονται στη χώρα χιλιάδες Μικρασιάτες και Θράκες πρόσφυγες που διακαώς πιέζουν την ελληνική κυβέρνηση για την επιστροφή τους στα πατρώα εδάφη. Το μικρασιατικό πρόβλημα δηλαδή αποτελεί σημαντικότατο λόγο για τη βούληση του πρωθυπουργού να εμπλακεί στον πόλεμο, αφού η διάσωση του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή κρίνεται τουλάχιστον επιτακτική και η συγκεκριμένη συγκυρία είναι η ιδανικότερη ευκαιρία για τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή στρατιωτική και διπλωματική σκακιέρα (*Πλουμίδης, 2022, 120*).

3 Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ

3.1 Η απελευθέρωση του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στο διωγμό των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, που εντείνεται κυρίως το έτος 1914 και οδηγεί στην έλευση χιλιάδων προσφύγων στην Ελλάδα. Η αρχή των διώξεων αυτών οφείλεται κυρίως στον αναβρασμό που επικρατεί στο βαλκανικό χώρο από το 1908 με την Επανάσταση των Νεότουρκων, έχοντας ως αποτέλεσμα ριζικές αλλαγές στη ζωή των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι είναι ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει αρνητικά τις σχέσεις των δύο χωρών. Οι Μικρασιάτες Έλληνες υφίστανται τα τουρκικά αντίποινα για την εκτόπιση των μουσουλμανικών πληθυσμών από την Ευρώπη, με την εκδίκηση να αποτελεί το μέγα κίνητρο των άτακτων τουρκικών σωμάτων (τσέτες), σε συνεργασία και με τις οθωμανικές αρχές. Βεβαίως, οι διωγμοί αυτοί των χριστιανικών πληθυσμών αποτελούν ένα όπλο στα χέρια της γειτονικής χώρας προκειμένου να πιέσει ασφυκτικά την ελληνική κυβέρνηση στο θέμα των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, τα οποία έχει κατακτήσει η Ελλάδα στη διάρκεια του Β' Βαλκανικού Πολέμου, χωρίς όμως ακόμη να έχουν περιέλθει επίσημα στην κατοχή της.

Επιπλέον, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος θέτει τους Έλληνες προ των ευθυνών τους. Κατά τον Βενιζέλο, η ευρωπαϊκή πολεμική σύρραξη λειτουργεί ως μάννα εξ ουρανού, αν οι Έλληνες εκμεταλλευτούν σωστά τις συγκυρίες. Ειδικότερα, με την είσοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων στις αρχές του Νοεμβρίου του 1914, θεωρεί ότι οι βλέψεις του δικαιώνονται και πιστεύει ότι η χώρα πρέπει σύντομα να αρπάξει την ευκαιρία να ταχθεί με την Αντάντ, η οποία ως νικήτρια θα υποστηρίξει το ελληνικό βασίλειο, στην απόσπαση τουλάχιστον της Σμύρνης από τη Οθωμανική αυτοκρατορία.

Στις 24 Δεκεμβρίου του 1914, σε μία συνάντηση με τον σερ Φράνσις Έλιοτ, ο Έλληνας πρωθυπουργός αποκλείει μία συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο προς

χάριν μόνο της Σερβίας. Αντίθετα, το «λαμπρό αντιστάθμισμα» που θα μπορούσε να έχει μία ενδεχόμενη σύγκρουση με την Τουρκία είναι κάτι που ενδιαφέρει έντονα την ελληνική κυβέρνηση, έχοντας πάντα στη σκέψη της την απελπιστική κατάσταση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Το πρόβλημα όμως της Βουλγαρίας, μετά βέβαια και την προσχώρηση των Οθωμανών στις Κεντρικές Δυνάμεις, παραμένει για τις χώρες της Τριπλής Συνεννόησης. Δεν επιθυμούν να προχωρήσουν σε καμία ενέργεια η οποία μπορεί να προκαλέσει την άρση της ουδετερότητάς της. Η προσφορά επομένως στους Έλληνες μακεδονικών ή θρακικών εδαφών είναι για την ώρα εκτός συζήτησης (Smith, 2004, 79-83, 85).

3.2. Το τηλεγράφημα του σερ Έντουαρντ Γκρέν

Με βάση λοιπόν τη στιχομυθία αυτή, ο σερ Έντουαρντ Γκρέν τον Ιανουάριο του 1915, με τηλεγράφημα που στέλνει στον πρεσβευτή της Βρετανίας στην Αθήνα, Φράνσις Έλιοτ, προσφέρει στην Ελλάδα τη δυνατότητα παραχώρησης εδαφών της Μικράς Ασίας, εάν συμμαχήσει στο πλευρό της Τριπλής Συνεννόησης, αποφεύγοντας όμως οποιαδήποτε νύξη για τα μέρη βόρεια της χώρας, τα οποία χρησιμοποιούνται ακόμη ως δέλεαρ από τους Αγγλογάλλους για να προσεταιριστούν τη Βουλγαρία ως σύμμαχό τους. Εξάλλου ο Σαζόνφοφ, ο Ρώσος υπουργός εξωτερικών, έχει θέσει το θέμα της προσφοράς της Καβάλας στους Βούλγαρους, περιοχή όμως που βρίσκεται υπό ελληνική κατοχή ήδη από τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

Ενώ λοιπόν ο Βενιζέλος αποσπά από τους Συμμάχους αυτήν την πολυαναμενόμενη από τον ίδιο προσφορά, χωρίς προς το παρόν η χώρα να είναι υποχρεωμένη σε κάποιο συγκεκριμένο εδαφικό αντάλλαγμα προς άλλο κράτος, προχωράει μόνος του σε μία ενέργεια, που για πολλούς θεωρείται ως αψυχολόγητη, θέτοντας ο ίδιος το θέμα της Καβάλας σε υπόμνημα του προς τον βασιλιά, χαρακτηρίζοντας την παράδοση της στη Βουλγαρία ως υπέρτατη ελληνική θυσία, που θα επιφέρει όμως στο κράτος πολλαπλάσια ηθικά και υλικά οφέλη με την απόκτηση εδαφών στη γειτονική Μικρά Ασία.

Εννοείται ότι σε αυτές τις επιστολές του προς τον βασιλιά, ο πρωθυπουργός επιστρατεύει την αναμφισβήτητη ικανότητα της ευγλωττίας που διαθέτει για να τον πείσει, κολακεύοντάς τον και συγκινώντας τον, παρουσιάζοντάς του ως δυνατή, όσο ποτέ άλλοτε, την πιθανότητα να ηγηθεί ως θριαμβευτής την αύξηση της Ελλάδας,

αφού θα προσαρτηθούν μέρη στον εθνικό κορμό που εδώ και αιώνες βρίσκονται σε ξένη κατοχή. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, όχι μόνο η Τριπλή Συνεννόηση αλλά και ο ίδιος ο Βενιζέλος θεωρεί τη συμμετοχή της Βουλγαρίας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, ως μείζονος σημασίας για την εξέλιξή του. Με τη σύμπραξη των Βουλγάρων, υπάρχουν πιθανότητες για μία τελική και μόνιμη ειρήνη στη βαλκανική περιοχή, που θα συνεισφέρει στην ευρεία ανάπτυξη και στη συνεργασία των γειτονικών κρατών (Smith, 2004, 89, 104-108).

3.3 Η αντίδραση της αντιβενιζελικής παράταξης

Εύκολα γίνεται αντιληπτό πως η βενιζελική αυτή πολιτική συναντά σφοδρές αντιρρήσεις εκ μέρους της αντιβενιζελικής παράταξης. Ο συνταγματάρχης Ιωάννης Μεταξάς, αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, προκειμένου να υποστηρίξει με επιχειρήματα την άποψή του συντάσσει τρία ανθυπομνήματα, αναλύοντας την πλήρη ανικανότητα της Ελλάδας, όχι μόνο να κατακτήσει εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και να τα διατηρήσει. Εξάλλου, οι στρατιωτικές δυνάμεις που θα σταλούν στο Μικρασιατικό Μέτωπο είναι πολύ πιθανό να αποδυναμώσουν το αξιόμαχο του ελληνικού στρατού, καθιστώντας επισφαλή τη θέση της χώρας σε ενδεχόμενα βουλγαρικά πυρά.

Τον Φεβρουάριο του 1915, γίνεται δεύτερη απόπειρα προσέγγισης της Ελλάδας εκ μέρους της Αντάντ, με αφορμή την επιχείρησή που σχεδιάζουν οι Δυνάμεις της Συνεννόησης στα Δαρδανέλια. Σχεδόν όλοι οι υπουργοί κατά τη διάρκεια του Συμβουλίου του Στέμματος δείχνουν να υιοθετούν την πρωθυπουργική πρόταση για τη σύμπραξη της χώρας στην πολεμική αυτή επιχείρηση, προσκρούοντας όμως στην άρνηση του βασιλιά και του Επιτελείου.

Συγκεκριμένα, ο ίδιος ο Μεταξάς υποβάλλει την παραίτησή του και ο Βενιζέλος καλείται να αντιμετωπίσει μία κρίσιμη κατάσταση για την οποία είναι ουσιαστικά υπεύθυνος, αφού αυτός προσέδωσε αυτόνομη εξουσία στο Γενικό Επιτελείο, ήδη από την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων. Στο πρόσωπο του συνταγματάρχη έχει επιλέξει τον προσωπικό του Υπασπιστή, επιφορτίζοντάς τον με αρμοδιότητες ιδιαίτερα σημαντικές για τη χώρα. Ο Μεταξάς όμως στην κρίσιμη αυτή στιγμή συμπεριφέρεται όπως ένας έφηβος, που ελευθερώνεται από τα δεσμά του κηδεμόνα του, αποκτώντας την πολυπόθητη ανεξαρτησία του. Εξάλλου, είναι γνωστός ο

θαυμασμός του για τις ικανότητες και την ανωτερότητα των Γερμανών, σε αντίθεση με την περιφρόνησή του για τους Γάλλους, που τους χαρακτηρίζει ως «παιδιά παραχαϊδεμένα και διεστραμμένα». Ο στρατιωτικός αυτός δυσπιστεί απέναντι στις απόψεις του Βενιζέλου και δεν διστάζει να το κάνει φανερό με κάθε τρόπο.

Επίσης, ένα ακόμη σημαντικό πρόσωπο που επηρεάζει τον βασιλιά είναι και ο Γεώργιος Στρέιτ, με γερμανική καταγωγή. Η συγκρατημένη ιδιοσυγκρασία του έρχεται αρκετά συχνά αντιμέτωπη με την ασταθή προσωπικότητα του Βενιζέλου, όπως τη χαρακτηρίζει (*Smith, 2004, 98-102*). Τελικά οι απόψεις τους επαληθεύονται, όταν στην Καλλίπολη η αγγλογαλλική απόβαση καταλήγει σε ήττα των Συμμάχων.

3.4 Η πρώτη παραίτηση του Βενιζέλου

Η άρνηση βεβαίως του βασιλιά, οδηγεί σε παραίτηση του πρωθυπουργού στις 21 Φεβρουαρίου του 1915. Οι Δυνάμεις της Αντάντ όμως εξακολουθούν να μην έχουν σαφείς απαντήσεις στις διεκδικήσεις της Ελλάδας και μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Δημήτριο Γούναρη, που σχηματίζει κυβέρνηση στις 24 Φεβρουαρίου. Τότε ιδρύεται και το κόμμα των Εθνικοφρόνων -που από το 1920 μετονομάζεται σε Λαϊκό Κόμμα - αποτελώντας από εδώ και στο εξής την κατεξοχήν κομματική αντιβενιζελική οργάνωση. Ιδεολογικός πυρήνας του κόμματος είναι η υποστήριξη της μοναρχίας και η προσήλωση στον βασιλιά, ο οποίος όμως είναι αυτός που ουσιαστικά κινεί τα νήματα, θέτοντας έτσι τον εαυτό του αρχηγό της παράταξης (*Παπαβλασόπουλος και Σπουρδαλάκης, 2010, 318*).

Στις προτάσεις του μετριοπαθή υπουργού εξωτερικών Γ. Χρηστάκη-Ζωγράφου για την εξασφάλιση τη εδαφικής ακεραιότητας της χώρας αλλά και για παραχωρήσεις στη Βόρειο Ήπειρο και τη Μικρά Ασία με αντάλλαγμα την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, η Αγγλία και η Γαλλία μένουν επιφυλακτικές και αμήχανες. Στο διπλωματικό αυτό παιχνίδι, εκτός από τις γνωστές απαιτήσεις της Βουλγαρίας, έντονο ρόλο διαδραματίζουν η Ρωσία αλλά και η Ιταλία. Η μεν πρώτη αξιώνει τα Στενά και την Κωνσταντινούπολη, ενώ η δεύτερη, με τη Συνθήκη του Λονδίνου το 1915, επιβάλλει την ιταλική κυριαρχία στην Αλβανία και στα Δωδεκάνησα, κατοχυρώνοντας επίσης και ζώνη ιταλικής επιρροής στα παράλια της Μικράς Ασίας (*Σβολόπουλος, 1997/2001, 116-119*).

Η πρωθυπουργοποίηση του Γούναρη είναι κάτι που φέρει βαρέως ο Ελευθέριος Βενιζέλος, αφού στο πρόσωπό του βλέπει το όργανο με το οποίο ο βασιλιάς προσπαθεί να επιτύχει την πολιτική του εξόντωση. Εξάλλου και για τον ίδιο τον Γούναρη, ο πρώην πρωθυπουργός αποτελεί ένα μισητό πρόσωπο. Προχωρώντας λοιπόν σε παρασκηνιακές ενέργειες, στοχεύει τόσο στην αύξηση του χάσματος ανάμεσα στον Βενιζέλο και στο βασιλιά, όσο και στην άσκηση βίας στους Φιλελεύθερους και στους οπαδούς τους. Φτάνει μάλιστα στο σημείο να διαρρεύσει στον Τύπο τα έγγραφα εκείνα στα οποία ο κρητικός πολιτικός αναφέρεται στη θυσία της Καβάλας προκειμένου η Βουλγαρία να ταχθεί στο πλευρό των Συμμάχων. Όταν λοιπόν ο Βενιζέλος ζητάει από τον βασιλιά να παρέμβει και να διασώσει την πολιτική του υπόληψη, κυβερνητικό ανακοινωθέν τον διαψεύδει, ενώ ο ίδιος ο Γούναρης ισχυρίζεται ότι ο Βενιζέλος «περιέπεσε σε πλάνη» με το να πιστεύει ότι ο Κωνσταντίνος είχε δώσει την συγκατάθεσή του για την παραχώρηση της μακεδονικής πόλης.

Εν μέσω όλης αυτής της προπαγανδιστικής τακτικής διαλύεται η Βουλή και προκηρύσσονται εκλογές για τις 31 Μαΐου. Ο Βενιζέλος βγαίνει πάλι νικητής, κερδίζοντας μεγάλη πλειοψηφία. Κατά την εκλογική όμως αυτή διαδικασία συμβαίνει το εξής παράδοξο. Οι μειονότητες στις Νέες Χώρες, που ψηφίζουν για πρώτη φορά μετά την ένταξή τους στο ελληνικό κράτος -Οθωμανοί, Βούλγαροι, Σερφαδίτες Εβραίοι- δίνουν την ψήφο τους στους αντιβενιζελικούς, με αποτέλεσμα οι Φιλελεύθεροι να χάσουν την πλειοψηφία στη Μακεδονία. Την ώρα δηλαδή που η χώρα διατρέχει τον μέγιστο εθνικό κίνδυνο, οι Βούλγαροι και οι Οθωμανοί συμβάλλουν σημαντικά στην τελική διαμόρφωση του ελληνικού πολιτικού χάρτη (Μαυρογορδάτος, 2015, 53-54, 59).

Τελικά, η νέα κυβέρνηση Φιλελευθέρων ορκίζεται στις 10 Αυγούστου 1915, ενώ στο αμέσως επόμενο διάστημα τίποτε δεν έχει αλλάξει στη σχέση ανάμεσα στον βασιλιά και τον πρωθυπουργό. Η καχυποψία και η ανειλικρίνεια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά που διέπουν την συμπεριφορά τους.

3.5 Η δεύτερη παραίτηση του Βενιζέλου

Η επόμενη, κρίσιμη στιγμή για την εξέλιξη των γεγονότων δεν αργεί να έρθει. Η Βουλγαρία κηρύσσει επιστράτευση στις 8 Σεπτεμβρίου, αποτελώντας το γεγονός αυτό, προμήνυμα της συμμετοχής της στον πόλεμο. Ο Βενιζέλος, όπως είναι αναμενόμενο, διακηρύσσει πως αν η Σερβία δεχτεί βουλγαρική επίθεση, η Ελλάδα οφείλει να τη βοηθήσει, επικαλούμενος την ελληνοσερβική συνθήκη Συμμαχίας που έχει υπογραφεί κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Ο Κωνσταντίνος, ψάχνοντας αφορμή για την ακύρωση της βοήθειας, υποστηρίζει ότι η Σερβία δεν διαθέτει 150.000 άνδρες για να παρατάξει στο βουλγαρικό μέτωπο, επομένως δεν πληρούνται γι' αυτόν οι όροι της Συνθήκης. Ο πρωθυπουργός τότε, σε μία απέλπιδα προσπάθεια να προλάβει τον βασιλιά και να μην βρεθεί ξανά εκτεθειμένος, προτείνει την αντικατάσταση των σερβικών από τα αγγλογαλλικά στρατεύματα, τα οποία θα αποβιβαστούν στη Θεσσαλονίκη. Ο Κωνσταντίνος, αρχικά αναγκάζεται να δεχτεί την πρόταση, αργότερα ωστόσο αλλάζει γνώμη. Ο Βενιζέλος όμως έχει ήδη προλάβει να ενημερώσει το Λονδίνο και το Παρίσι για τις αποφάσεις του, ύστερα μάλιστα και από μία δήθεν διαμαρτυρία του για την παραβίαση, όχι μόνο της ουδετερότητας αλλά και της ίδιας της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας.

Η Βουλγαρία τελικά κηρύσσει τον πόλεμο εναντίον της Σερβίας, στις 21 Σεπτεμβρίου του 1915 και ο Έλληνας πρωθυπουργός δεσμεύεται στη Βουλή ότι θα τηρήσει τις υποχρεώσεις του, έχοντας κηρύξει επιστράτευση, ήδη από τις 10 Σεπτεμβρίου (Κλάψης, 2019, 277). Σε ομιλία του στο Κοινοβούλιο εμμένει στην σκέψη αυτή, αναπτύσσοντας επιχειρήματα, όπως τη διατήρηση της συνθήκης του Βουκουρεστίου και την αποφυγή μίας πιθανής βουλγαρικής διόγκωσης εις βάρος της Σερβίας. Λαμβάνει τελικά ψήφο εμπιστοσύνης, το πρωϊνό της 22ας Σεπτεμβρίου. Ο βασιλιάς όμως αποδοκιμάζει τις πρωθυπουργικές δηλώσεις στη Βουλή και εξωθεί την κατάσταση στα άκρα, κατορθώνοντας να πετύχει και τη δεύτερη παραίτηση του Βενιζέλου, εφτά μήνες μετά την πρώτη. Ο τελευταίος αναγκάζεται να συγκατανεύσει στον σχηματισμό κυβέρνησης με αρχηγό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, αφού θεωρεί αδύνατη τη διενέργεια εκλογών εν μέσω επιστράτευσης. Οι αντιβενιζελικοί όμως συνεχίζουν να αρνούνται πεισματικά να σταθούν στο πλευρό των Σέρβων, ακόμη και τη στιγμή που οι Αγγλογάλλοι προσφέρουν, όχι μόνο την Κύπρο αλλά και τη Δυτική

Θράκη προκειμένου να αποσπάσουν την ελληνική βοήθεια (*Μαυρογορδάτος, 2015, 67, 69-71*).

Η αφορμή όμως για την οριστική ρήξη ανάμεσα στο Παλάτι και στους Φιλελευθέρους είναι η διάλυση της Βουλής στις 29 Οκτωβρίου και η προκήρυξη νέων εκλογών για τις 6 Δεκεμβρίου 1915, γεγονός που θεωρείται ως «πραξικόπημα» και «ανοσιούργημα» από τους Φιλελευθέρους, δηλώνοντας έτσι την απόφασή τους να απόσχουν από τις εκλογές αυτές.

3.6 Η «θεσμική εκτροπή»

Τα τεκταινόμενα βεβαίως αυτά συνιστούν μία αντίφαση του ελληνικού πολιτεύματος της εποχής. Η κρίση του 1915 ζητάει επιτακτικά απάντηση στο ερώτημα για το κατά πόσο ο βασιλιάς έχει την δυνατότητα να διαλύει έτσι εύκολα τη Βουλή, από τη στιγμή μάλιστα που η κυβέρνηση έχει σαφή πλειοψηφία.

Αναμφισβήτητο βεβαίως είναι το γεγονός, πως μέχρι εκείνη την εποχή οι Βασιλείς δεν έχουν κανέναν περιορισμό από τις διατάξεις του Συντάγματος σχετικά με την αρμοδιότητά τους να επεμβαίνουν στα πολιτικά δρώμενα της χώρας. Μάλιστα, ο βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄ είχε ενεργό ρόλο στην διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής του κράτους, ενώ οι εκάστοτε εκλεγμένοι πρωθυπουργοί αναλάμβαναν περισσότερο τα «εσωτερικά θέματα».

Κατά τον ίδιο λοιπόν τρόπο ενεργεί και ο Κωνσταντίνος στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Εξάλλου, γνωστή είναι η ρήση του ότι «διά τα μεγάλα εθνικά θέματα» είναι «υπεύθυνος απέναντι του θεού» και ότι το Στέμμα παίρνει θέσεις και αποστάσεις από όλες τις κομματικές οργανώσεις. Αυτοαναιρείται όμως, γιατί αντί να αμβλύνει τις κομματικές αντιπαραθέσεις, αντίθετα τις οξύνει, υιοθετώντας σαφώς υποστηρικτική θέση υπέρ της παράταξης εκείνης που αντιστρατεύεται τον νόμιμα εκλεγμένο πρωθυπουργό (*Αλιβιζάτος, 2001, 228-231*)

Η εμμονική λοιπόν στάση του Κωνσταντίνου από τη μία πλευρά αλλά και ο ιδιαίτερα οξύθυμος χαρακτήρας του πρωθυπουργού από την άλλη, με τις καινοτόμες επιλογές και προτάσεις του, διχάζουν την κοινωνία και η περίοδος αυτή μένει γνωστή στην ιστορία του Νέου Ελληνισμού, ως ο «Εθνικός Διχασμός», ο οποίος πρόκειται να

ταλαιπωρήσει τον ελληνικό λαό για τουλάχιστον δύο δεκαετίες, προκαλώντας πολλές φορές συνταγματικές και κατ' επέκταση πολιτικές κρίσεις. Την στιγμή που επιβάλλεται η εθνική ομοψυχία, η Ελλάδα κυβερνιέται από δύο πολύ ισχυρές προσωπικότητες, που η κάθε μία χωριστά υποστηρίζει ότι η πολιτική που ακολουθεί είναι η πιο σωστή και η πιο συμφέρουσα για τη χώρα.

Πρέπει βεβαίως εδώ να σημειωθεί, ότι ο Κωνσταντίνος ο Α΄ είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στους Έλληνες, αφού στο πρόσωπό του διακρίνουν έναν μεγάλο στρατηλάτη που οδήγησε το έθνος σε στιγμές δόξας και θριάμβου, ως αρχηγός εννοείται των νικηφόρων Βαλκανικών Πολέμων. Η ρομαντική όμως αυτή εικόνα σιγά-σιγά πρόκειται να ξεθωριάσει, όταν στο ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους οι ιδιοτελείς σκοποί της πολιτικής του και η κατηγορηματική υποστήριξη της ουδετερότητας, ακόμα και αν αυτό σημαίνει εδαφικές απώλειες για το βασίλειό του. (Πλουμίδης, 2022, 127-128, 136-138).

Έτσι, η απουσία του κόμματος των Φιλελευθέρων από τις εκλογές του Δεκεμβρίου βαθαίνει το χάσμα και αποτυπώνει έντονα τα σημάδια της διάσπασης της εθνικής ενότητας. Στις εκλογές αυτές, ο αριθμός των ψηφοφόρων φτάνει κοντά στους 335.000, καθιστώντας έντονη την αποχή των βενιζελικών, αφού τον προηγούμενο Μάιο έχουν ψηφίσει 687.000 άτομα και η κυβέρνηση Σκουλούδη παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή στις 27 Ιανουαρίου 1916 (Μαυρογορδάτος, 2015, 79).

Η νέα κυβέρνηση που σχηματίζεται, δείχνει από νωρίς την ανικανότητά της να διαχειριστεί την κατάσταση. Παρότι ο πρωθυπουργός Στέφανος Σκουλούδης ακολουθεί πιστά τη βασιλική τακτική που είναι πιστή στη στάση της ουδετερότητας, δεν καταφέρνει να αντιμετωπίσει κάποια γεγονότα, που τελικά είναι δρομολογημένα και αναπόφευκτα. Έτσι, οι Δυνάμεις της Αντάντ, μετά την κατάληψη της Αθήνας, της Μυτιλήνης και του Αργοστολίου αποβιβάζονται στη Θεσσαλονίκη, προχωρώντας σε ουσιαστική καταπάτηση της ίδιας της εθνικής κυριαρχίας (Σβολόπουλος, 1997/2001, 122-123). Βεβαίως, η στρατοπέδευση αυτή δεν σημαίνει πρακτικά τη συμμετοχή της Ελλάδας στα πεδία των μαχών, την καθιστά όμως εμπόλεμη σε θεωρητικό επίπεδο. Εξάλλου είναι πασιφανές, ότι μετά και τη βουλγαρική εμπλοκή στα πολεμικά δρώμενα, η διάσωση της Σερβίας είναι δυνατή

μόνο με τη δημιουργία ενός βαλκανικού μετώπου, που μοιραία περνά μέσα από την ελληνική Μακεδονία.

3.7 Το Μακεδονικό Μέτωπο

Η απόβαση της Αντάντ στη Θεσσαλονίκη έχει ήδη αποφασιστεί, ανεξαρτήτως μιας ή όχι ελληνικής συγκατάθεσης, όπως σημειώνεται και στα πρακτικά της Διάσκεψης του Λονδίνου, τον Οκτώβριο του 1915. Με την άρνηση επομένως της κυβέρνησης Ζαΐμη να δεχτεί εδαφικά ανταλλάγματα από τη μεριά των Συμμάχων αλλά και με την εχθρική στάση του Σκουλούδη, η συμμαχική απόβαση πραγματοποιείται τελικά, χωρίς κανένα θετικό αποτέλεσμα για την ελληνική πλευρά.

Η αγγλογαλλική όμως επίθεση στα Βαλκάνια δεν αποτρέπει την σερβική συντριβή. Εκτός από τις εξαιρετικές επιδόσεις του βουλγαρικού στρατού, ένας ακόμη λόγος για την κατάρρευση αυτή είναι και οι καθυστερημένες ενέργειες της Αντάντ, που προφανώς οφείλονται και στην αρνητική ελληνική στάση. Παρά την υποταγή της Σερβίας, η Αντάντ παραμένει στο Μακεδονικό Μέτωπο - μετά και την ιδιαίτερη επιμονή της Γαλλίας - το οποίο με την προσθήκη της Ιταλίας στο χάρτη των πολεμικών επιχειρήσεων, καταλήγει τον Φεβρουάριο του 1916 να έχει συνολικό μήκος 500 χιλιομέτρων, εκτεινόμενο από τις ακτές της Αδριατικής, έως τις εκβολές του ποταμού Νέστου στο Αιγαίο.

Από την άλλη πλευρά στο εσωτερικό της Ελλάδας, η κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της εξάπλωσης αυτού του Μετώπου αναγκάζεται σε πολλές παραχωρήσεις. Δέχεται την αποβίβαση ιταλικού αγήματος στην Κέρκυρα αλλά και τη διέλευση μέσα από τα ελληνικά χωρικά ύδατα, των πρόσφατα ηττηθέντων σερβικών δυνάμεων (*Πλουμίδης, 2022, 142-145, 147, 150*). Επιπλέον, η ελληνική ουδετερότητα δίνει την ευκαιρία στους Βούλγαρους να οργανωθούν περισσότερο και να αποκτήσουν σαφώς αριθμητική υπεροχή σε σχέση με τους αντιπάλους τους.

Μέχρι όμως και τα τέλη του 1915, ο Γερμανός Κάιζερ τηρεί τις υποσχέσεις του απέναντι στην Ελλάδα για τη διατήρηση της εδαφικής της ακεραιότητας και οι Βούλγαροι αναγκάζονται να σταματήσουν την προέλασή τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να βρουν οι Αγγλογάλλοι την ευκαιρία να ανασυνταχθούν και να αυξήσουν την δυναμική τους. Η κατάσταση όμως αυτή δεν πρόκειται να διατηρηθεί

για πολύ. Οι Γερμανοί δεν μπορούν συνεχώς να προσποιούνται ότι αγνοούν τα στρατιωτικά δεδομένα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τα συμφέροντά τους, που σαφώς ταυτίζονται με εκείνα της Βουλγαρίας.

Έτσι, στις 13 Μαΐου 1916, ο βουλγαρικός στρατός υπό την ηγεσία Γερμανών αξιωματικών καταλαμβάνει το οχυρό Ρούπελ. Με εντολή της κυβέρνησης Σκουλούδη, οι Έλληνες στρατιώτες παραδίδονται σχεδόν αμαχητί. Το γεγονός προκαλεί αποτροπιασμό και θλίβει βαθιά τον ελληνικό λαό (*Πλουμίδης, 2022, 148-149, 152, 154*). Οι Δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης αντιδρούν έντονα και επικαλούμενες τα δικαιώματα που έχουν στην Ελλάδα ως Προστάτιδες Δυνάμεις αυτής, αξιώνουν με επίσημη διακοίνωσή τους στις 8 Ιουνίου 1916 την αναστολή της ελληνικής επιστράτευσης, τη διάλυση της Βουλής και τη διενέργεια εκλογών, με ημερομηνία την 4^η Σεπτεμβρίου 1916. (*Κλάψης, 2019, 280*).

Ως νέος πρωθυπουργός ορίζεται και πάλι ο Ζαΐμης. Η αποστράτευση που πραγματοποιείται με ανάμειξη του Επιτελείου και του ίδιου του Ιωάννη Μεταξά, καταλήγει στη δημιουργία των Συνδέσμων των Επίστρατων, που αριθμούν σχεδόν 200.000 μέλη. Οι στρατιώτες αυτοί, που πολέμησαν στους Βαλκανικούς Πολέμους έχοντας ως αρχηγό τους τον Κωνσταντίνο, δείχνουν και τώρα τυφλή υπακοή στο βασιλιά, εξαπολύοντας σφοδρή τρομοκρατία αλλά και βία στους Φιλελεύθερους και στους οπαδούς τους, επιβάλλοντάς τους ένα καθεστώς απομονωτισμού και ουσιαστικού ελέγχου.

Βεβαίως, αποκορύφωμα της τραγικότητας της περιόδου αυτής είναι η βουλγαρική εισβολή στην ανατολική Μακεδονία, στις 30 Αυγούστου 1916, ενώ την προηγούμενη ημέρα το Δ΄ Σώμα Στρατού παραδίνεται στους Γερμανούς και μεταφέρεται στη γερμανική πόλη Γκαίρλιτς, όπου και παραμένει ως το τέλος του Πολέμου. Οι Φιλελεύθεροι αντιδρούν με μαζικά συλλαλητήρια, ενώ σε αυτό που πραγματοποιείται στη Αθήνα, ομιλητής είναι ο ίδιος ο Βενιζέλος. Οι Επίστρατοι απαντούν με δικές τους συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, φτάνοντας στο σημείο να επιτίθενται ακόμα και με ένοπλες περιπολίες σε οικίες των αντιπάλων τους.

Οι εξελίξεις είναι ραγδαίες. Στις 19 Αυγούστου, Γάλλοι αποβιβάζονται στον Πειραιά, ενώ μετά τη σκηνοθετημένη «επίθεση» εναντίον της γαλλικής πρεσβείας

στις 27 Σεπτεμβρίου, η Αντάντ αξιώνει την αναβολή των εκλογών και τη διάλυση των Επιστράτων. Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης παραιτείται και τον διαδέχεται ο Νικόλαος Καλογερόπουλος (*Μαυρογορδάτος, 2004, 21-22*).

3.8 Το «Κράτος των Αθηνών» και το «Κράτος της Θεσσαλονίκης»

Η απουσία αντίδρασης εκ μέρους της Αθήνας μπροστά στις απροκάλυπτες βουλγαρικές εχθρικές ενέργειες εγείρει πολλά ερωτηματικά. Το αποτέλεσμα όλων αυτών των δυσμενών εξελίξεων αλλά και της θέλησης πολλών Ελλήνων να αντιδράσουν είναι η εκδήλωση του κινήματος της Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη, στο οποίο όμως ο Βενιζέλος αρχικά, διστάζει να τεθεί επικεφαλής.

Αργότερα όμως και κάτω από την πίεση της άμεσης ενίσχυσης του Μακεδονικού Μετώπου, αλλάζει γνώμη. Μαζί με τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη και τον στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή μεταβαίνει στη Θεσσαλονίκη, όπου σχηματίζει «Προσωρινή Κυβέρνηση», με στόχο την έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Με αυτόν τον τρόπο αποτυπώνεται και γεωγραφικά ο «Εθνικός Διχασμός» της χώρας, σε «κράτος των Αθηνών» και «κράτος της Θεσσαλονίκης», ενώ στο τελευταίο προσχωρούν τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου αλλά και η Κρήτη. Αντίθετα, η προσχώρηση της δυτικής και κεντρικής Μακεδονίας γίνεται με δυσκολία, ενώ η εξουσία της Προσωρινής Κυβέρνησης δεν επιβάλλεται καθόλου στην Ήπειρο.

Γίνεται αντιληπτό ότι η κατάσταση αυτή είναι πολύ παρακινδυνευμένη, με απρόβλεπτες συνέπειες για τη χώρα. Έτσι πολλοί, ακόμα και βενιζελικοί, στέκονται προβληματισμένοι σχετικά με την στάση που πρέπει να τηρήσουν απέναντι σε αυτό το γεγονός. Αλλά και οι Δυνάμεις της Συνεννόησης αμφιταλαντεύονται και βρίσκονται σε δίλλημα. Ο στόχος τους δεν είναι η διακοπή της επικοινωνίας τους με την Κυβέρνηση των Αθηνών. Παρ' όλα αυτά ενισχύουν οικονομικά τον Βενιζέλο, όχι όμως όπως αυτός θα ήθελε. Εξάλλου, οι εσωτερικές διαμάχες έχουν φτάσει σε οριακό σημείο και οι Δυνάμεις το αντιλαμβάνονται. Θεωρείται επιβεβλημένη η επικράτηση της μίας παράταξης έναντι της άλλης, διαφορετικά ένας ελληνικός εμφύλιος πόλεμος είναι προ των πυλών. Οι απεσταλμένοι της Αντάντ, σε μία τελευταία προσπάθεια συνεννόησης με τον Κωσταντίνο, έρχονται σε επαφή μαζί του. Οι διαπραγματεύσεις όμως για μια ακόμη φορά αποβαίνουν άκαρπες. Βρετανοί και Γάλλοι προβληματίζονται σχετικά με τις προθέσεις του Έλληνα βασιλιά, καταλήγοντας στο

συμπέρασμα πως η παραμονή του στο θρόνο λειτουργεί ανασταλτικά για τα συμφέροντά τους

Έτσι, στις 18 Νοεμβρίου του 1916, μετά την άρνηση της κυβέρνησης των Αθηνών σε απαίτηση της Αντάντ να παραδώσει μέρος του ελληνικού πολεμικού υλικού, συμμαχικό στρατιωτικό άγημα αποβιβάζεται στον Πειραιά. Στις ενέργειες αυτές, η χώρα που πρωτοστατεί είναι η Γαλλία. Η Ρωσία δεν επιθυμεί να διακόψει τις σχέσεις της με τον Κωνσταντίνο, η Αγγλία έχει σαν στόχο την απεμπλοκή της από το Μακεδονικό Μέτωπο, ενώ η Ιταλία ευνοεί τις εσωτερικές συγκρούσεις της Ελλάδας, αφού οι δικές της εδαφικές αξιώσεις ταυτίζονται εν πολλοίς με τις ελληνικές. Η συμμαχική αυτή απόβαση καταλήγει σε σύγκρουση με τις ομάδες των Επιστράτων, οι οποίοι μετά τη νίκη τους επιδίδονται σε ένα «πογκρόμ» εναντίον των αντιπάλων τους, με λεηλασίες οικιών, φυλακίσεις και δολοφονίες. Η σθεναρή αντίδραση τους λοιπόν, αναγκάζει τους Γάλλους σε υποχώρηση, οι οποίοι ως αντίποινα βομβαρδίζουν την Αθήνα (Μαυρογρδάτος, 2015, 92-93, 95, 97, 99)

Κανένας δεν έχει προβλέψει ότι οι οπαδοί του Κωνσταντίνου θα μπορούσαν να προβάλλουν ένοπλη αντίσταση. Η Αντάντ επιβάλλει ναυτικό αποκλεισμό στο «κράτος των Αθηνών», με αποτέλεσμα η πείνα και οι κακουχίες να εξουθενώσουν τον άμαχο ελληνικό πληθυσμό. Ο Βενιζέλος προτείνει να διακοπεί η επικοινωνία μεταξύ Αθήνας και Θεσσαλονίκης, ενώ ακόμα προβάλλει σαν αίτημα και την κατάληψη ορισμένων νησιών προκειμένου να λειτουργήσουν ως κέντρα στρατολόγησης εθελοντών. Παράλληλα, ο βασιλιάς και το περιβάλλον του φτάνουν στο σημείο να σκεφτούν το ενδεχόμενο σύμπραξης με τις Κεντρικές Δυνάμεις, για μία συντονισμένη επίθεση κατά του Σαράιγ. Η πίεση στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία για τη λήψη δραστικών μέτρων είναι έντονη.

Στις 8 Δεκεμβρίου απαιτείται από την κυβέρνηση η μεταφορά του στρατού στην Πελοπόννησο. Η τελευταία όμως συνεχίζει να ενθαρρύνει συγκεντρώσεις κατά των βενιζελικών. Δεν λείπει ακόμα και η οργάνωση μίας τελετουργίας εξορκισμού κατά του πρώην πρωθυπουργού από τους οπαδούς του βασιλιά στο Πεδίο του Άρεως, το λεγόμενο «Ανάθεμα», στις 12 Δεκεμβρίου του 1916. Τα γεγονότα αυτά βαθαίνουν ακόμη περισσότερο το χάσμα στην ελληνική κοινωνία, φτάνοντας σε σημείο που δεν υπάρχει επιστροφή.

Αυτό όμως που προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση είναι η προσπάθεια οργάνωσης αντάρτικων σωμάτων από τους αντιβενιζελικούς, έχοντας βεβαίως υποστήριξη από τη Γερμανία, με σκοπό την ανάσχεση της επέκτασης της κυριαρχίας της Προσωρινής Κυβέρνησης. Η Γερμανία, αν και στην αρχή δείχνει θετική σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, τελικώς απομακρύνεται από την ιδέα, θεωρώντας την στρατιωτική επέμβαση στην Ελλάδα αδύνατη. Η Αθήνα όμως αποφεύγει να απαντήσει με σαφή τρόπο σε συμμαχικά τηλεγραφήματα, προσμένοντας πάντοτε στη γερμανική βοήθεια, έστω και την τελευταία στιγμή. Μετά από πιέσεις λοιπόν στο τέλος Ιανουαρίου, οι Επίστρατοι διαλύονται και ο πρίγκιπας Ανδρέας αναγκάζεται να χαιρετίσει τις σημαίες των Συμμάχων, σε εκδήλωση που γίνεται στην Πλατεία Συντάγματος.

Ενώ το ελληνικό ζήτημα παραμένει άλυτο, στις αρχές Φεβρουαρίου φήμες ότι οι έφεδροι στην Αθήνα ετοιμάζονται για διαδήλωση, κάνουν πολλούς βενιζελικούς, είτε να εγκαταλείψουν την πρωτεύουσα, είτε να βρουν καταφύγιο στα πλοία του συμμαχικού στόλου, με τον αποκλεισμό να φέρνει τραγικές ελλείψεις σε τρόφιμα και με τις αντάρτικες ομάδες να δρουν ακόμη στην περιοχή της ουδέτερης ζώνης.

Οξύμωρο είναι το γεγονός, ότι ο αποκλεισμός και η έλλειψη τροφίμων απασχολεί και τα εδάφη που βρίσκονται υπό τον έλεγχο του Βενιζέλου, ενώ μόνο στα μέσα του Απρίλη η Προσωρινή Κυβέρνηση λαμβάνει οικονομική βοήθεια από τους Συμμάχους, δυσανάλογη όμως μπροστά στα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Αυτό ίσως να οφείλεται και στο ότι ο παραιτηθείς πρωθυπουργός δεν έχει μόνο υποστηρικτές στο εξωτερικό. Υπάρχουν και αυτοί που δυσφημούν την προσπάθειά του και το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη μη συνεκτική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων σχετικά με το ελληνικό ζήτημα, δυσχεραίνει την κατάσταση στη χώρα.

Αυτή την ασυμφωνία μεταξύ των Συμμάχων προσπαθεί να εκμεταλλευτεί ο Κωσταντίνος, αντικαθιστώντας την κυβέρνηση Λάμπρου με άλλη, έχοντας ως αρχηγό τον Ζαΐμη αυτή τη φορά. Οι Γάλλοι όμως, κάμπτοντας τις αντιρρήσεις των Άγγλων που επιθυμούν να απεμπλακούν από το Μακεδονικό Μέτωπο, όχι όμως και των Ιταλών που καταλαμβάνουν τα Ιωάννινα, δίνουν επιτέλους τη λύση.

Στις 29 Μαΐου του 1917, οι Δυνάμεις της Συνεννόησης ζητούν την παραίτησή του βασιλιά και εκείνος αναχωρεί από τη χώρα. Ανακοινώνει όμως ότι αποσύρεται, ορίζοντας ως τοποτηρητή του ελληνικού θρόνου, τον δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο (*Leon, 1974, 438-489*)

4 ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ

4.1 Ο Βενιζέλος επιστρέφει

Στις 14 Ιουνίου ο Βενιζέλος, υπό την προστασία γαλλικών στρατευμάτων επιστρέφει στην Αθήνα, η οποία βρίσκεται υπό το καθεστώς απόλυτης αναταραχής. Σε λόγο του που εκφωνεί από κάποιο εξώστη του ξενοδοχείου Βρετάνια, όπως το 1910, επιμένει στην είσοδο της χώρας στον πόλεμο και στην επιτακτική ανάγκη συγκρότησης στρατού. Η υποδοχή όμως που τυγχάνει από το ακροατήριο δεν χαρακτηρίζεται από τον ίδιο ενθουσιασμό με τον οποίο είχε χαιρετιστεί η πρώτη του ομιλία στην πρωτεύουσα, πριν από επτά χρόνια. Αντιλαμβάνεται ότι χωρίς την παρέμβαση των ξένων Δυνάμεων η παρουσία του στην Αθήνα κρίνεται ως επισφαλής, γεγονός το οποίο δεν μπορεί εύκολα να αποδεχτεί. Προκειμένου λοιπόν να παρουσιάσει τις συνθήκες κατά το δοκούν, ισχυρίζεται ότι ο στρατός της Προσωρινής Κυβέρνησης θα μπορούσε να υπερισχύσει των δυνάμεων του Κωνσταντίνου και χωρίς την παρέμβαση των Γάλλων. Με τον τρόπο όμως αυτό υποπίπτει σε πολιτικό ολίσθημα. Αναιρεί τον διακηρυγμένο λόγο ύπαρξης των στρατευμάτων της Εθνικής Άμυνας - που είναι αποκλειστικά η είσοδος των Ελλήνων στον πόλεμο- και δείχνει επιρρεπής σε μία πιθανή εμφύλια σύρραξη, συμπεριφορά σαφώς αδικαιολόγητη για έναν πολιτικό του δικού του διαμετρήματος.

Ταυτοχρόνως, εκπρόσωποι των Άγγλων και των Γάλλων απαιτούν την απομάκρυνση από τη χώρα φιλοβασιλικών προσώπων, όπως του Δημητρίου Γούναρη και άλλων. Η απομάκρυνση των επιφανών αυτών στελεχών της αντιβενιζελικής ηγεσίας στερεί τη δυνατότητα στην αντιπολίτευση για συστηματικές και αποτελεσματικές παρεμβάσεις στο κυβερνητικό έργο, προσφέροντας στην πολιτική ηγεσία την ελευθερία να επιδίδεται ουσιαστικά ανενόχλητη στη διακυβέρνηση του κράτους. Λειτουργεί ξανά η Βουλή που έχει προκύψει από τις εκλογές της 31^{ης} Μαΐου του 1915, με τη δικαιολογία ότι η διάλυσή της αποτελούσε αντισυνταγματική κίνηση του βασιλιά. Γίνεται φανερή όμως η αμφιβολία που διατρέχει τους Φιλελεύθερους σχετικά με το ποσοστό της επιτυχίας τους, σε μία πιθανή διενέργεια νέων εκλογών (Μαυρογορδάτος, 2015, 91-96, 99-101, 103, 111-116).

4.2 Η διακυβέρνηση των Φιλελευθέρων

Όσον αφορά λοιπόν τα πρώτα μέτρα της βενιζελικής κυβέρνησης, μπορούμε να πούμε ότι χαρακτηρίζονται ως προσπάθεια συνολικής αναδιοργάνωσης της κρατικής μηχανής με την απομάκρυνση των πολιτικών τους αντιπάλων. Στόχος της νέας ηγεσίας είναι να αφαιρέσει κάθε τι «κωνσταντινικό» από την πολιτική και -γιατί όχι - από την κοινωνική ζωή. Καταργείται η μονιμότητα των δικαστικών και δημοσίων υπαλλήλων, ενώ από τα κυβερνητικά σχέδια εκκαθάρισης δεν ξεφεύγει ούτε η Εκκλησία, με την καθαίρεση του αρχιεπισκόπου Θεόκλητου, που είχε βεβαίως πρωτοστατήσει στο «ανάθεμα» του Βενιζέλου τον προηγούμενο Δεκέμβριο. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί η αποστράτευση ή και η διαθεσιμότητα πολλών μονίμων αξιωματικών, τόσο στον στρατό όσο και στο ναυτικό.

Τί είναι τελικά τα μέτρα αυτά που λαμβάνουν οι Φιλελεύθεροι; Επάνοδος στην προηγούμενη ομαλότητα της πολιτικής ζωής -πριν τις παραιτήσεις του πρωθυπουργού- ή μία βίαιη καταστολή οποιασδήποτε αντίθετης και διαφορετικής άποψης; Όποια και αν είναι η απάντηση, αναμφισβήτητο γεγονός αποτελεί η αναστάτωση της ζωής των Ελλήνων και η κατακόρυφη ανάπτυξη του διχαστικού σχίσματος βενιζελικών και αντιβενιζελικών, με συνέπειες απόλυτα αρνητικές για τον μετέπειτα βίο της χώρας. Οι αντίπαλοι αντιμετωπίζονται εχθρικά, σχεδόν με θρησκευτικό φανατισμό και οι αρχηγοί των δύο παρατάξεων προσλαμβάνουν χαρακτηριστικά ανάλογα με εκείνων των θεοτήτων που πρέπει να υπηρετούνται από τους πιστούς, οι οποίοι ενίοτε οφείλουν ίσως και να θυσιάζονται γι' αυτούς (Smith, 2004, 129-132). Ο λαός της Ελλάδας περιχαράκωνεται σε στρατόπεδα, με τη λεκτική αλλά και την σωματική βία να αποτελεί καθημερινό φαινόμενο. Εξάλλου, ο ανδρικός κυρίως πληθυσμός της χώρας, εδώ και μία δεκαετία σχεδόν, έχει εξοικειωθεί με την πολεμική τακτική, που μετά την επιστροφή του από τα πεδία των μαχών δεν μπορεί εύκολα να αποβάλει.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πόλωσης που επικρατεί αποτελεί το κυκλαδίτικο νησί της Νάξου, που αρνείται να προσχωρήσει στο Κίνημα της Εθνικής Αμύνης. Στο χωριό Απείρανθος - από όπου κατάγεται και ο μετέπειτα Έλληνας πρωθυπουργός Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης- υπάρχει μνημείο με τα ονόματα των κατοίκων του χωριού

που έπεσαν νεκροί από τα πυρά Ελλήνων στρατιωτών. Ανάμεσά τους βρίσκονται παιδιά και ηλικιωμένοι. Ακόμη, βίαιες εξεγέρσεις σημειώνονται και σε άλλες περιοχές, όπως τη Χαλκιδική το 1917, οι οποίες και αυτές καταστέλλονται με τη βία. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η ένωση της χώρας μετά την επάνοδο του πρώην πρωθυπουργού στην Αθήνα και την παραίτηση του βασιλιά, στηρίζεται σε σαθρά θεμέλια. Ο Διχασμός είναι βαθύς, κάτι το οποίο δεν έχει ακόμη αποκαλυφθεί σε όλες του τις εκφάνσεις, εξαιτίας του πολέμου που μαίνεται στην Ευρώπη.

Προκειμένου λοιπόν οι βενιζελικοί να ισχυροποιήσουν τη θέση τους και να υπερασπιστούν τα εθνικά συμφέροντα, που κατά τη γνώμη τους υπονομεύθηκαν την προηγούμενη διετία, υιοθετούν όλα τα παραπάνω κατασταλτικά μέτρα, καθιστώντας έτσι την πολιτική τους το ίδιο δυναστική όσο και της προηγούμενης αρχής, που με τόσο πάθος αντιστρατεύονται (Λιάκος, 2022, 71, 74-76).

Αυτή η κατάσταση έχει ως επακόλουθο να χαρακτηριστεί η βενιζελική διακυβέρνηση ως «περίοδος τυραννίας». Μέσα σε αυτό το κλίμα λοιπόν της απαισιοδοξίας και της βαριάς σκιάς του Διχασμού, αποδεικνύεται αρκετά δυσχερής η προσπάθεια του πρωθυπουργού για τη συγκρότηση αξιόμαχων στρατιωτικών μονάδων, με στόχο την ενίσχυση των Συμμαχικών Δυνάμεων και του Μακεδονικού Μετώπου.

4.3 Ο Ελληνικός Στρατός στο Μακεδονικό Μέτωπο

Η ανασύσταση του στρατού αρχίζει και αρχιστράτηγός του ορίζεται ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Δαγκλής, ο οποίος είχε αποτελέσει και μέλος της Επαναστατικής Τριανδρίας. Γάλλοι εκπαιδευτές επιφορτίζονται να μετεκπαιδεύσουν Έλληνες αξιωματικούς, ενώ εφοδιάζουν τον ελληνικό στρατό με καινούριο πολεμικό υλικό, οδηγώντας τον σε μία νέα και σύγχρονη εποχή. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1918 προστίθενται συνολικά έντεκα μεραρχίες στο ελληνικό στράτευμα, με αποτέλεσμα οι Έλληνες να διαθέτουν τις περισσότερες από αυτές στη Μακεδονία, έχοντας ακόμη πολλά περιθώρια βελτίωσης (Μαλέσης, 2017, 155-156)).

Ο βασιλιάς όμως που βρίσκεται στην Ελβετία, οργανώνει σχέδια που υποσκάπτουν την όποια ελληνική πολεμική προσπάθεια, με την οικονομική υποστήριξη βεβαίως και του Κάιζερ, ο οποίος εννοείται ότι επιθυμεί μία ισχυρή Βουλγαρία στα Βαλκάνια εις βάρος της ελληνικής παρουσίας.

Οι κίνδυνοι όμως δεν προέρχονται μόνο από τους εσωτερικούς αντιπάλους, όπως είναι εύλογα αναμενόμενο. Μία άλλη παράμετρος είναι εξίσου σημαντική. Η αμφιταλάντευση των ξένων Δυνάμεων. Η τακτική του Λονδίνου για παράδειγμα που χαρακτηρίζεται τουλάχιστον επιφυλακτική, απορρέει από το ανέκαθεν μειωμένο ενδιαφέρον του για το μέτωπο στη Μακεδονία. Συνοδοιπόροι του όμως σε αυτήν την τακτική είναι εκτός από τη Ρώμη και η Ρωσία, όπως έχει ήδη προλεχθεί, αφού και οι δύο χώρες αναμένουν να δρέψουν καρπούς στη βαλκανική χερσόνησο. Η μεν πρώτη με τη σύμπραξη της Ρουμανίας, η δε δεύτερη, με αυτήν της Βουλγαρίας, υποσκάπτοντας τις όποιες ελληνικές αλυτρωτικές κινήσεις.

Παρ' όλη την οικονομική ενίσχυση που λαμβάνει τελικά η χώρα, δεν προσδιορίζεται σαφώς ούτε η έκταση της εκπλήρωσης των ελληνικών αιτημάτων όσον αφορά τη διασφάλιση της εδαφικής της ακεραιότητας αλλά ούτε και η προσθήκη στον εθνικό κορμό νέων πιθανών κτήσεων. Το γεγονός της κήρυξης της γενικής επιστράτευσης, που λαμβάνει χώρα στις 22 Ιανουαρίου 1918 δεν μειώνει καθόλου τις επιφυλάξεις των Συμμάχων, οι οποίοι έστω και την τελευταία στιγμή επιδιώκουν την απόσπαση της Βουλγαρίας από το αντίπαλο στρατόπεδο. Η Αντάντ θεωρεί απόλυτα λογικό να επιδιώκει τουλάχιστον την ουδετερότητα των συμμάχων της Γερμανίας, αφού αυτό θα αυξήσει την πίεση στα γερμανικά στρατεύματα στα Βαλκάνια. Η επικράτηση όμως των Μπολσεβίκων και η γερμανοσοβιετική συνθήκη του Μπρέστ-Λιτόφσκ καθυστερούν προς το παρόν την προσέγγιση της Βουλγαρίας. Το καλοκαίρι όμως του 1918, μετά την πτώση του γερμανόφιλου Βούλγαρου πρωθυπουργού Ραντοσλάβωφ και την αντικατάστασή του από τον Μαλίνωφ, το σενάριο της δημιουργίας αυτόνομης «Μακεδονίας» στη νότια Βαλκανική τίθεται υπό συζήτηση.

Τελικά, λύση στο ακανθώδες αυτό ζήτημα δίνεται μετά τη γενική επίθεση των Συμμάχων στο Μακεδονικό Μέτωπο, στις 14 Σεπτεμβρίου 1918 -με τη σημαντική ελληνική συμμετοχή- η οποία διασπά τις γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις. Ο ελληνικός στρατός βεβαίως έχει και προηγουμένως αποδείξει την αξιόμαχη δυναμική του και στη μάχη του Σκρα ντι Λέγκεν, τον Μάιο του 1918.

Στην τελική λοιπόν συμμαχική επικράτηση αποδεικνύεται η σπουδαιότητα και η χρησιμότητα του ελληνικού στρατεύματος, το οποίο φτάνει να αποτελεί το 34% της

συνολικής δύναμης των Συμμάχων στο μέτωπο της Μακεδονίας. Με τη συμφωνία της Θεσσαλονίκης στις 29 Σεπτεμβρίου αποσύρονται οι γερμανικές και αυστριακές δυνάμεις από τη Βουλγαρία, ενώ η Αντάντ μπορεί πλέον να χρησιμοποιήσει και το πολεμικό υλικό αλλά και τα εδάφη της χώρας. Επίσης, με τη συνθήκη του Μούδρου στις 30 Οκτωβρίου, οι δυνάμεις της Τουρκίας αποστρατεύονται ενώ τα Δαρδανέλια και ο Βόσπορος περνούν στον έλεγχο της Αντάντ (Σβολόπουλος, 1997/2001, 134-137).

4.4 Η δικαίωση της πολιτικής Βενιζέλου

Με τη νίκη αυτή η πολιτική του Βενιζέλου δικαιώνεται, καθιστώντας τη χώρα του ικανή να δρέψει και αυτή καρπούς από τον θρίαμβο της επικράτησης των Συμμάχων εναντίον των Κεντρικών Δυνάμεων. Η κατάληψη του Ρούπελ το 1916, όπως και μέρους της Μακεδονίας από τους Βούλγαρους, βγάζει από το λήθαργο μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού, που τελικά επαναστατεί εναντίον του βασιλιά του, αφού η αμαχητί παράδοση ελληνικών εδαφών στον εχθρό είναι ένα ασήκωτο βάρος που δεν μπορεί να το αποδεχτεί. Η Ελλάδα οφείλει να υπερασπιστεί τα εδάφη της και η μόνη ελπίδα είναι αυτή που της δίνει ο Βενιζέλος. Η είσοδος της στον πόλεμο και η σύμπραξη της με τις Δυνάμεις της Αντάντ είναι η επιλογή που επιβεβαιώνεται πανηγυρικά. Διασφαλίζεται η εδαφική της ακεραιότητα και η χώρα αποκτά το εισιτήριο για τη συμμετοχή της στο συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι, επιδιώκοντας την εκπλήρωση των εδαφικών της αξιώσεων (Σβολόπουλος, 1997/2001, 137-138).

5 Η ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ

5.1 Η παρουσία του Βενιζέλου στην Συνδιάσκεψη

Επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας στη γαλλική πρωτεύουσα τίθεται ο Έλληνας πρωθυπουργός, έχοντας στο πλάι του εξέχουσες προσωπικότητες, όπως τον Λάμπρο Κορομηλά, τον Νικόλαο Πολίτη, τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο και τον Άθω Ρωμάνο (*Βερέμης και Κολιόπουλος, 353-354*). Ο Βενιζέλος γνωρίζει καλά πως πρέπει να προσπαθήσει πολύ για την επίτευξη των στόχων του, γι' αυτό και επιστρατεύει όλα τα μέσα που ξέρει ότι χειρίζεται, κάτι παραπάνω από ικανοποιητικά. Αυτά δεν είναι άλλα από την προπαγάνδα, ξοδεύοντας πολλούς πόρους γι' αυτήν αλλά και τη διαφήμιση της χώρας στο εξωτερικό.

Στην προσπάθεια του αυτή, εκτός από την συνδρομή των Ελλήνων ευεργετών της Ευρώπης που συγκεντρώνουν χρήματα για την ενίσχυση της διεθνούς προβολής των ελληνικών αιτημάτων, τον βοηθούν η ευγλωττία του, η διορατικότητα του, η επιμονή και η υπομονή του, η πολιτική και η διπλωματική του δεινότητα. Ο Χάρολντ Νίκολσον γράφει: «Αυτός και ο Λένιν είναι οι μόνες πραγματικά μεγάλες φυσιογνωμίες της Ευρώπης». Η φήμη του εξαπλώνεται γρήγορα, ενώ εντύπωση προκαλεί η ικανότητά του να συνδιαλέγεται επί ίσοις όροις με τους ηγέτες των Μεγάλων Δυνάμεων, χωρίς να δείχνει καθόλου ηττοπάθεια αλλά και χωρίς να υπερβαίνει τα εσκαμμένα (*Smith, 2004, 135, 141*).

Ο Βενιζέλος, στις 3 και 4 Φεβρουαρίου του 1919 εξηγεί στο Συμβούλιο των Δέκα τις ελληνικές θέσεις, που ήδη έχει παρουσιάσει στα αγγλικά και στα γαλλικά τον Δεκέμβριο του 1918. Οι προτάσεις αυτές περιλαμβάνουν τη δυτική και ανατολική Θράκη, τη Βόρειο Ήπειρο, τα Δωδεκάνησα, την επικύρωση της κυριαρχίας των νησιών του ανατολικού Αιγαίου και τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Τις αξιώσεις του αυτές τις στηρίζει στην εθνική συνείδηση των κατοίκων των υπό διεκδίκηση περιοχών, με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, έτσι όπως την έχει διακηρύξει ο Αμερικανός Πρόεδρος Γούντροου Ουίλσον στο διάγγελμα των Δεκατεσσάρων Σημείων, η χώρα του οποίου εισήλθε στον Πόλεμο στις 6 Απριλίου του 1917. Δεν αναφέρεται καθόλου στον ποντιακό ελληνικό πληθυσμό, δεδομένης

της μεγάλης γεωγραφικής απόστασής του από τη μητροπολιτική Ελλάδα αλλά και εξαιτίας της ανικανότητας της τελευταίας να υπερασπιστεί τους Ποντίους, σε περίπτωση σύγκρουσης με την οθωμανική αυτοκρατορία. Επίσης, δεν θέτει και το θέμα της Κύπρου, για να μην εναντιωθεί στη Μεγάλη Βρετανία που κατέχει το νησί (Κλάψης, 2019, 300-301).

5.2 Η αντιμετώπιση των ελληνικών αιτημάτων από τις Μεγάλες Δυνάμεις

Τα εμπόδια όμως που έχει να αντιμετωπίσει η ελληνική αντιπροσωπεία στην ευόδωση των στόχων της είναι πολλά και προέρχονται, τουλάχιστον στην αρχή, από την Ιταλία κυρίως αλλά και από τις Η.Π.Α.. Η πρώτη, ήδη κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έχει διατυπώσει τις διεκδικήσεις της στη Μικρά Ασία, οι οποίες αναμφίβολα συγκρούονται με τις αντίστοιχες ελληνικές, αφού σύμφωνα με μυστικές συμφωνίες που έχουν συναφθεί τα προηγούμενα χρόνια με τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι Ιταλοί θεωρούν ότι είναι υπό την κατοχή τους η περιοχή της Αττάλειας. Τα Δωδεκάνησα και η Βόρειος Ήπειρος είναι οι δύο ακόμα περιοχές τις οποίες διεκδικεί το ιταλικό κράτος (Smith, 2004, 141, 144-146).

Όσον αφορά την Αμερική, από νωρίς δείχνει τις εχθρικές της διαθέσεις απέναντι στην Ελλάδα, παρόλο που ο Βενιζέλος υποστηρίζει τις εθνικές διεκδικήσεις στην αυτοδιάθεση των λαών. Η αμερικανική πολιτική στηρίζεται στα συμφέροντα των αμερικανικών εταιρειών που αφορούν στο πετρέλαιο της Εγγύς Ανατολής, επιδιώκοντας γι' αυτό το λόγο την διατήρηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 356-357). Επίσης, οι Αμερικανοί διαφωνούν σχετικά με τα στατιστικά στοιχεία που παρουσιάζουν τους Έλληνες να υπερισχύουν στη Μικρά Ασία, αφού αυτό ισχύει μόνο για το σαντζάκι της Σμύρνης, ενώ η αποσύνδεση του εσωτερικού της οθωμανικής χώρας από τη συγκεκριμένη περιοχή είναι γι' αυτούς μία ανεπιθύμητη εξέλιξη.

Από την άλλη μεριά, ρευστή χαρακτηρίζεται η πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας για τη Μικρά Ασία την περίοδο αυτή, σίγουρα όμως οι πολιτικοί της θεωρούν ότι η ελεύθερη διακίνηση στα Δαρδανέλια είναι ζωτικής σημασίας. Η αντιπάθεια του Λόουντ Τζωρτζ για τους Τούρκους είναι αδιαμφισβήτητη (Smith, 2004, 136-156). Λόγω της ιδιαίτερης εκτίμησης που τρέφει για τον Βενιζέλο, παρέχεται μία σταθερή αρχικά υποστήριξη στις ελληνικές διεκδικήσεις. Ο Βρετανός πρωθυπουργός

προβλέπει ότι η Ελλάδα μπορεί να εξελιχθεί σε μία σημαντική Δύναμη στην ανατολική Μεσόγειο, η οποία θα εκτοπίσει την οθωμανική αυτοκρατορία και θα σταθεί από εδώ και στο εξής ακοίμητος φρουρός των βρετανικών συμφερόντων στην περιοχή (Κλάψης, 2019, 302-303).

Δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε βεβαίως και τη στάση της Γαλλίας, η οποία διατηρεί όχι μόνο οικονομικούς αλλά και συναισθηματικούς δεσμούς με την Εγγύς Ανατολή. Ο Γάλλος επικεφαλής Ζωρζ Κλεμανσώ -προεδρεύων στη Συνδιάσκεψη- είναι καχύποπτος απέναντι στην Ελλάδα, ενώ δείχνει περισσότερο ενδιαφέρον για την επίλυση των ζητημάτων της χώρας του, σε σχέση με τη Γερμανία για παράδειγμα ή για τις πολεμικές επανορθώσεις, παρά για θέματα δευτερεύοντα όπως θεωρεί το ελληνικό. Αυτό δεν σημαίνει όμως πως η Γαλλία παραμερίζει τις όποιες οικονομικές ωφέλειες που μπορεί να υπάρχουν στην Ανατολή. Αναγκάζεται όμως να συμπλεύσει με τα βρετανικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή, προς χάριν εξυπηρέτησης των συμφερόντων της στη Γερμανία (Λούβη, 2010, 30).

5.3 Η εκστρατεία στην Ουκρανία

Η άποψη ότι η Ελλάδα έχει μπει στον Πόλεμο «την δωδεκάτην σχεδόν ώραν», οδηγεί τον Βενιζέλο στη διαμόρφωση της πεποίθησης, πως αυτός και η χώρα του θα πρέπει να υπηρετήσουν σχεδόν όλες τις αξιώσεις των Μεγάλων Δυνάμεων προς επίτευξη των ελληνικών διεκδικήσεων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συγκατάθεση του στην πρόταση της Γαλλίας, να προστρέξει σε βοήθεια ο ελληνικός στρατός στην εκστρατεία στη νότια Ρωσία εναντίον των Μπολσεβίκων. Αν και η επιχείρηση αυτή ενέχει κινδύνους για τον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής, ο πρωθυπουργός αναλαμβάνει το ρίσκο, φανερώνοντας για μία ακόμη φορά ότι δεν διστάζει να αναλάβει πολύ μεγάλες ευθύνες προκειμένου να εξασφαλίσει την εύνοια των ευρωπαϊκών χωρών. Βέβαια, η συντριπτική ήττα της Γαλλίας έχει ολέθριες συνέπειες, με τις σημαντικότερες απώλειες του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος αλλά και με τα βαριά αντίποινα από τους Μπολσεβίκους απέναντι στις ελληνικές κοινότητες της Κριμαίας, που

οδηγεί στην έλευση χιλιάδων προσφύγων στην Ελλάδα (*Διώγος, 2003-2004, 113-114, 126, 134*).

Ο Βενιζέλος τότε επικρίνεται έντονα για την απόφασή να στείλει επίλεκτα ελληνικά στρατιωτικά τμήματα στον όλεθρο, χωρίς καμία ουσιαστική ηθική και υλική απολαβή. Από την άλλη πλευρά όμως, πρέπει να τονίσουμε ότι το νέο ρωσικό καθεστώς έχει συμμαχήσει με τη Γερμανία και έχει αρχίσει να καλλιεργεί οικονομικές και διπλωματικές σχέσεις με τους τουρκικούς εθνικιστικούς κύκλους (*Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 357*)

5.4 «Είμεθα έτοιμοι»

Ενώ λοιπόν οι συνομιλίες στη Συνδιάσκεψη τραβούν σε μάκρος, τον Μάιο του 1919 ο πρωθυπουργός λαμβάνει την εντολή από τους ηγέτες στο Παρίσι να αποβιβάσει ελληνικό στρατό στη Μικρά Ασία προκειμένου να ανακόψει τις ιταλικές επεκτατικές ενέργειες στην περιοχή αλλά και για να προστατεύσει τον ελληνικό πληθυσμό από τις αγριότητες των Τούρκων, που ήδη έχουν αρχίσει να οργανώνονται σημαντικά, δείχνοντας τις εχθρικές τους διαθέσεις απέναντι σε οποιαδήποτε διεθνή εντολή διαμελισμού της χώρας τους (*Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006, 357-358*).

Η τόσο σημαντική αυτή όμως απόφαση λαμβάνεται τελείως πρόχειρα, χωρίς να ληφθούν σοβαρά υπ' όψη οι δυσκολίες που πηγάζουν από ένα τόσο μεγαλεπήβολο εγχείρημα. Ο Βενιζέλος γνωρίζει πως για να επιτύχει αυτή η ενέργεια απαιτείται η αμέριστη οικονομική και διπλωματική βοήθεια των Μεγάλων Δυνάμεων. Τη δεδομένη όμως χρονική στιγμή, ο ενθουσιασμός του και η αισιοδοξία του είναι τόσο μεγάλες που τον καθιστούν ανίκανο να προβλέψει τις ανυπέρβλητες δυσκολίες που θα ανακύψουν στο μέλλον.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, της συμμαχίας των Μεγάλων Δυνάμεων με την Ελλάδα, ακολουθούν η Συνθήκη του Νεϊγύ στις 27 Νοεμβρίου 1919, σύμφωνα με την οποία η Βουλγαρία χάνει τη Δυτική Θράκη, ενώ τον Απρίλιο του 1920 στο Σαν Ρέμο αποφασίζεται η εγκατάσταση ελληνικών στρατευμάτων στην περιοχή. Επίσης, τον Ιούλιο του 1920, οι Έλληνες θέτουν υπό τον έλεγχό τους και την ανατολική Θράκη. Στις 28 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς υπογράφεται η Συνθήκη των Σεβρών, με την οποία

η Ελλάδα έχοντας ως αρχηγό της τον Βενιζέλο, σχεδόν πραγματοποιεί την ολοκλήρωση του οράματός της Μεγάλης Ιδέας, που για έναν περίπου αιώνα διακατέχει τους Έλληνες. Η χώρα φτάνει στα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης, επικυρώνει την κυριαρχία των νησιών του ανατολικού Αιγαίου περιλαμβάνοντας την Ίμβρο και την Τένεδο, ενώ νέοι ορίζοντες διαγράφονται με την απόκτηση μέρους των δυτικών μικρασιατικών παραλίων, μέσω του ελέγχου της διοίκησης της Σμύρνης και των περιχώρων της.

Έρχεται λοιπόν η στιγμή, να επιστρέψει ο Έλληνας πρωθυπουργός στη χώρα του και να ζητήσει την έμπρακτη υποστήριξη των πολιτών της στη συνέχεια του έργου του, προκηρύσσοντας εκλογές για τις 25 Οκτωβρίου του 1920 (Κλάψης, 2019, 312-316, 332).

6 Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΡΗΣΗ

6.1 Οι εκλογές του Νοεμβρίου του 1920

Ενώ ο Βενιζέλος διαπρέπει στο εξωτερικό, στην Ελλάδα οι πολιτικές έριδες δεν έχουν πάψει. Το αντίθετο μάλιστα συμβαίνει. Στις 30 Ιουλίου του 1920 κατά την επιστροφή του πρωθυπουργού στη χώρα, δύο απότακτοι Έλληνες αξιωματικοί του στήνουν ενέδρα θανάτου στο Παρίσι, χωρίς όμως να επιτύχουν τον σκοπό τους. Τα αντίποινα στο εσωτερικό της Ελλάδας είναι άμεσα, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Ίωνος Δραγούμη, ενός εκ των επιφανέστερων αρχηγών της αντιβενιζελικής παράταξης (Κλάψης, 2019, 332).

Τη στιγμή που η σύμπνοια για την εφαρμογή της συνθήκης κρίνεται αναγκαία, στην Ελλάδα τα πάθη και η διχόνοια δεν εκλείπουν. Παρ' όλα αυτά, οι Φιλελεύθεροι έχουν την πεποίθηση πως η συνθήκη των Σεβρών δικαιώνει επιτέλους την εξωτερική τους πολιτική, καλύπτοντας επιτυχώς τα όποια λάθη έχουν συμβεί στο παρελθόν από μέρους τους, στον εσωτερικό χώρο. Προχωρούν επομένως στην προκήρυξη των εκλογών γεμάτοι αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία. Είναι δε μάλιστα τόσο ο ενθουσιασμός τους, που κορυφώνεται με τα επινίκια -γιορτές θριάμβου- στο Παναθηναϊκό Στάδιο, στις 14 Σεπτεμβρίου 1920 (Πλουμίδης, 2016, 246-247).

Μπορεί ο Βενιζέλος να θεωρεί πως η συγκεκριμένη Συνθήκη είναι μία δική του διπλωματική επιτυχία, αντιλαμβάνεται όμως πως η πραγματοποίηση των όρων της, ίσως να απαιτεί μεγαλύτερες δυνάμεις από αυτές που διαθέτει ο ελληνικός λαός αλλά κυρίως ο ελληνικός στρατός. Γι' αυτό προτείνει την εθελούσια και αμοιβαία μετανάστευση χριστιανικού πληθυσμού εντός της ελληνικής ζώνης στην περιοχή της Σμύρνης και αντίστοιχου μουσουλμανικού, εκτός αυτής. Γνωρίζει πως το σημείο αυτό αποτελεί όχι το τέλος αλλά ουσιαστικά την αρχή για τα σχέδιά του. Η ανάπτυξη όμως του κινήματος του Μουσταφά Κεμάλ δεν αφήνει πολλά περιθώρια εφησυχασμού. Αν θέλουν οι Έλληνες να εφαρμοστεί η Συνθήκη, θα πρέπει όχι μόνο να υπολογίζουν στη βοήθεια των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά να είναι και οι ίδιοι ικανοί να την επιβάλλουν στους Τούρκους, ακόμα και με τη δύναμη των όπλων αν

χρειαστεί. Γι' αυτό λοιπόν και οι εκλογές θεωρούνται επιβεβλημένες. Για να οπλιστεί δηλαδή ο πρωθυπουργός με τη λαϊκή εντολή, που θα του δώσει τη δυνατότητα να προχωρήσει ακάθεκτος στο έργο του (*Κλάσης, 2019, 328-329*).

Η λειτουργία της «Βουλής των Λαζάρων» που είχε αναστηθεί το 1917, έχει παραταθεί μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1920, εξαιτίας του ότι η χώρα βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση. Μετά την υπογραφή όμως της Συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία δεν υφίσταται πλέον κανένας λόγος για να μη θέσει ο πρωθυπουργός τον εαυτό του και το κόμμα του στη διαδικασία αναμέτρησης με τον αντίπαλο. Γνωρίζει ότι το εθνικό θέμα δεν έχει λυθεί τελεσίδικα, το αποσιωπά όμως και δεν το παρουσιάζει ξεκάθαρα στο λαό. Επίσης, οι πρακτικές που έχει εφαρμόσει ως τώρα δεν συνάδουν με τον πολιτικό του χαρακτήρα. Τον κατηγορούν ότι έχει επιβάλλει ένα τυραννικό καθεστώς, γεγονός που τον καθιστά ευάλωτο στις επικρίσεις. Υποστηρίζει ότι αναγκάστηκε να μετέλθει τέτοιων μεθόδων, λόγω των δυσεπίλυτων περιστάσεων που ήταν απόρροια του Διχασμού. Επιθυμεί να θέσει τον εαυτό του στην κρίση της κοινής γνώμης και η στιγμή αυτή είναι η πιο κατάλληλη (*Smith, 2004, 267, 287*).

6.2 Ο Αλέξανδρος πεθαίνει και ο Κωνσταντίνος επιστρέφει

Ενώ λοιπόν η χώρα βρίσκεται σε προεκλογική περίοδο συμβαίνει ένα δυσάρεστο και εντελώς αναπάντεχο γεγονός. Ο βασιλιάς Αλέξανδρος πεθαίνει το πρωί της 12^{ης} Οκτωβρίου του 1920 από σηψαιμία, αφήνοντας κενό τον ελληνικό θρόνο. Προκύπτει λοιπόν συνταγματικό θέμα το οποίο φέρνει σε πολύ δύσκολη θέση την κυβέρνηση. Ο Βενιζέλος δεν επιθυμεί να ανακηρύξει ως πολίτευμα τη δημοκρατία, υπό το φόβο μίας πιθανής δυσареσκείας εκ μέρους της Μεγάλης Βρετανίας. Εμφανίζεται επομένως το δίλημμα: «Κωνσταντίνος ή Βενιζέλος», το οποίο χρησιμοποιείται ουσιαστικά ως προεκλογικό ερώτημα και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές.

Το άλλο θέμα επίσης, που προτάσσει με ιδιαίτερη οξύτητα η αντιβενιζελική παράταξη, είναι η απαλλαγή της χώρας από την «τυραννία» του κρητικού πρωθυπουργού. Πρέπει βεβαίως εδώ να σημειώσουμε πως, ήδη από τον Μάρτιο του 1920, οι αντιβενιζελικοί έχουν σχηματίσει την «Ηνωμένη Αντιπολίτευση», δίνοντας το μήνυμα πως ενωμένοι θα εισέλθουν στον αγώνα κατά του βενιζελισμού. Θεωρητικά στηρίζουν τις ελληνικές διεκδικήσεις όπως αυτές προβάλλονται μετά το

τέλος του πολέμου, στέλνοντας διακήρυξη στις Μεγάλες Δυνάμεις περί ταύτισης απόψεων. Δεν μπορούν να αμφισβητήσουν τη σημασία της Συνθήκης των Σεβρών, αποσιωπούν όμως τα επιτεύγματα του Βενιζέλου, εξαίροντας μόνο τις θυσίες και την τόλμη του ελληνικού στρατού (*Smith, 2004, 255, 258, 260, 267-268, 271*).

Τελικά η ήττα των φιλελευθέρων, την 1^η Νοεμβρίου του 1920 είναι ολοκληρωτική, κερδίζοντας μόνο 118 έδρες από τις 369 του ελληνικού κοινοβουλίου (*Αλιβιζάτος, 2011, 237*). Το τόσο αναπάντεχο αυτό αποτέλεσμα εκπλήσσει σχεδόν τους πάντες, με άμεση επίπτωση και στις σχέσεις της χώρας με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η Γαλλία βρίσκει την αφορμή που ζητάει για να στρέψει την πολιτική της εναντίον της Ελλάδας, ενώ η Αγγλία προκειμένου να μην διαταράξει τις σχέσεις της με τους συμμάχους της, ακολουθεί από εδώ και στο εξής την πολιτική της ουδετερότητας (*Πιζάς, 2015, 201-202*).

6.3 Η αλλαγή της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων

Το αφήγημα όμως σχετικά με την αλλαγή της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στις ελληνικές διεκδικήσεις λόγω της επιστροφής του βασιλιά Κωνσταντίνου, δεν επιβεβαιώνεται στο πλαίσιο της εξέτασης των διεθνών εξελίξεων της εποχής. Η Συνθήκη των Σεβρών δεν στηρίζεται σε στέρεο έδαφος. Οι αλλαγές στην εξωτερική πολιτική κάθε κράτους είναι ραγδαίες και βασίζονται σε αστάθμητους παράγοντες.

Οι Γάλλοι για παράδειγμα, αρχικά αναγνωρίζουν το ρόλο της Ελλάδας ως υποστηρικτική στα βρετανικά σχέδια στην Εγγύς Ανατολή γιατί προσδοκούν τη βοήθεια των Άγγλων σχετικά με τις διεκδικήσεις τους απέναντι στη Γερμανία. Συμφέροντα όμως στην περιοχή έχουν και οι ίδιοι. Έτσι, μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Millerand που διαδέχεται τον Κλεμανσώ, αρχίζουν να συνειδητοποιούν ότι η εξυπηρέτησή τους φαίνεται να υλοποιείται περισσότερο μέσω της προσέγγισης του Κεμάλ, ενώ επιπλέον εδραιώνεται και η αντίληψη ότι η Ελλάδα στρατιωτικά είναι αδύνατον να τα καταφέρει μόνη της (*Αλλαμανή και Παναγιωτοπούλου, 1978, 138*).

Από την άλλη πλευρά, τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας στην οθωμανική αυτοκρατορία έρχονται σε αντίθεση με εκείνα του Κεμάλ – ιδίως σε ό,τι αφορά τη

διεθνοποίηση των Στενών- γι' αυτό και μη διαθέτοντας τις απαραίτητες στρατιωτικές δυνάμεις για να επιβάλλουν τη θέλησή τους, χρησιμοποιούν ως μέσο τον ελληνικό στρατό. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι έχουν παραπλανήσει τον Βενιζέλο σχετικά με την υπόθεση της Σμύρνης, αφού ήδη από τον Μάρτιο του 1920 του έχει γίνει σαφές και από τον Υπουργό Πολέμου Ουίνστον Τσώρτσιλ αλλά και από τον επικεφαλής του Γενικού Επιτελείου Henry Wilson ότι δεν είναι σε θέση να του προσφέρουν την υλική κυρίως βοήθεια που χρειάζεται η χώρα του για την επιβολή των όρων της Συνθήκης.

Μία ακόμη αρνητική εξέλιξη αποτελεί και η προσέγγιση από τη μεριά της Σοβιετικής Ένωσης του κεμαλικού καθεστώτος, με σκοπό την ανάσχεση της βρετανικής επέκτασης στην περιοχή, εκμεταλλευόμενη προφανώς και τη ροπή των Η.Π.Α. προς τον απομονωτισμό μετά το θάνατο του προέδρου Ουίλσον, που έχει σαν αποτέλεσμα επίσης να στερηθεί η Αρμενία το βασικό υποστηρικτή της και να ναυαγήσει το σχέδιο για την ανεξαρτητοποίησή της.

Τέλος, η ολοφάνερη εχθρική στάση της Ιταλίας απέναντι στις ελληνικές επιδιώξεις, όπως έχει ήδη επισημανθεί στην παρούσα εργασία, παρουσιάζεται τώρα περισσότερο ενισχυμένη. Η αλλαγή λοιπόν αυτή των συμμαχικών αντιλήψεων τοποθετείται χρονικά πριν από το εκλογικό αποτέλεσμα του 1920, χαρακτηρίζοντας τουλάχιστον ως ανεπαρκή την ερμηνεία ότι για όλες τις αρνητικές εξελίξεις ευθύνεται η επανενθρόνιση του Κωνσταντίνου. (Γιανουλόπουλος, 2003, 270-277).

6.4 Η συνέχιση της εκστρατείας

Οι αντιβενιζελικοί ηγέτες λοιπόν, βρίσκονται μπροστά στο εξής δίλημμα: Θα περιοριστούν στην αμυντική κάλυψη της ζώνης στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης ή θα επεκτείνουν τη δράση τους με απώτερο στόχο την εξουδετέρωση των στρατευμάτων του Κεμάλ; Οι ιθύνοντες ξέρουν πως οι διπλωματικές, στρατιωτικές και οικονομικές συνθήκες δεν είναι καθόλου ευνοϊκές. Οφείλουν όμως να υπολογίσουν και τον αρνητικό αντίκτυπο που θα έχει στο εσωτερικό της χώρας μία πιθανή σύμπτυξη του ελληνικού μικρασιατικού μετώπου, πολύ περισσότερο δε, μία απόφαση απομάκρυνσης του ελληνικού στρατού από την περιοχή (Σβολόπουλος, 1997/2001, 159-160).

Ο ίδιος ο Βενιζέλος βεβαίως, που ανησυχεί έντονα μετά τη σχεδόν διπλωματική απομόνωση της χώρας, την απομάκρυνση έμπειρων αξιωματικών από το ελληνικό στράτευμα και την ολοένα και μεγαλύτερη ενίσχυση του κεμαλικού καθεστώτος, είναι έτοιμος να προσφέρει οποιαδήποτε βοήθεια στους αντιπάλους του. Προτείνει την αμυντική σύμπυξη του μετώπου στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης, για την οποία κατά τη γνώμη του θα χρειαστούν τρεις μεραρχίες.

6.5 Η Συνδιάσκεψη του Λονδίνου

Η πρόταση αυτή δεν γίνεται δεκτή από τους αντιβενιζελικούς και ο πρωθυπουργός Δημήτριος Ράλλης, που δείχνει να υποστηρίζει τις απόψεις του Βενιζέλου, παραιτείται. Για τον Γούναρη και την παράταξή του, μία τέτοια κίνηση θα σήμαινε αυτομάτως ότι πηγάζει από την αλλαγή της ηγεσίας, μετά τον Νοέμβριο του 1920. Το πρωθυπουργικό λοιπόν αξίωμα αναλαμβάνει ο Νικόλαος Καλογερόπουλος, ο οποίος αναχωρεί στις 21 Φεβρουαρίου του 1921 για τη Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Στην Συνδιάσκεψη αυτή συμμετέχει και η κεμαλική Τουρκία, αποδεικνύοντας περίτρανα το γεγονός αυτό, το πόσο έχει αυξηθεί η διπλωματική της θέση και το πόσο υπολογίσιμος παράγοντας θεωρείται πια από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Γιανουλόπουλος, 2003, 279-282). Είναι πολύ νωρίς όμως για να δεχθεί η ελληνική πλευρά μία «μερική αναθεώρηση» της Συνθήκης. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία ορίζει ως απαραίτητη προϋπόθεση την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία και την ανατολική Θράκη προκειμένου να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις.

Αυτό όμως που προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση είναι η ολοένα και περισσότερο διαφαινόμενη αλλαγή πλεύσης της εξωτερικής πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Γαλλία και η Ιταλία προχωρούν σε μυστικές συμφωνίες με την Τουρκία, δεχόμενοι την απομάκρυνσή τους από τη δυτική Μικρά Ασία. Η ειρωνεία βεβαίως της υπόθεσης είναι η άρνηση τελικά των Τούρκων να συνάψουν συμφωνίες, εκχωρώντας οικονομικά προνόμια σε Ευρωπαίους. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό και με το τουρκοσοβιετικό «Σύμφωνο Φιλίας και Συνεργασίας» που υπεγράφη στις 16 Μαρτίου 1921, φανερώνει για μία ακόμη φορά το πόσο δυναμικά έχει εισέλθει το κεμαλικό καθεστώς στη διπλωματική διαδικασία.

Ο σκοπός της Συνδιάσκεψης για εξεύρεση λύσης αποτυγχάνει και η Ελλάδα βρίσκεται μετέωρη, ειδικά μετά και την απόφαση των Βρετανών να σταματήσουν την προμήθεια πολεμικού υλικού στη χώρα, τη στιγμή που οι Ιταλοί και οι Γάλλοι εξοπλίζουν τον Κεμάλ. Η κατάσταση περιπλέκεται ακόμη περισσότερο για τους Έλληνες λίγο μετά τη λήξη της Συνδιάσκεψης, όταν ο ελληνικός στρατός κατορθώνει να προελάσει μέχρι το Αφιόν Καραχισάρ, χωρίς όμως να επιτύχει το ίδιο αποτέλεσμα και στο Εσκί Σεχίρ, αποδεικνύοντας την αύξηση της δύναμης των τουρκικών πολεμικών δυνάμεων. Δεν μένει λοιπόν άλλη επιλογή για την κυβέρνηση της Ελλάδας, παρά η απόφαση της εξαπόλυσης μίας γενικής επίθεσης κατά των Τούρκων. Προς ενίσχυση του γεγονότος αυτού, στις 29 Μαΐου φτάνει στη Σμύρνη και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, με σκοπό να προΐσταται στις πολεμικές προετοιμασίες. Η παρουσία του βεβαίως αποτελεί μία συμβολική κίνηση, που στοχεύει στην εξύψωση του ηθικού του στρατού, ανασύροντας μνήμες από τις ένδοξες ημέρες του παρελθόντος των Βαλκανικών Πολέμων (Κλάσης, 2019, 343-346).

6.6 Η μάχη στον Σαγγάριο ποταμό

Τον Ιούλιο λοιπόν του 1921, ενώ ο ελληνικός στρατός καταλαμβάνει περιοχές μεγάλης στρατηγικής σημασίας, δεν κατορθώνει να επιφέρει το πολυπόθητο αποτέλεσμα, αφού ο εχθρός αποφεύγει την περικύκλωση την τελευταία στιγμή. Το δίλημμα επομένως είναι ακόμη το ίδιο. Να παραμείνει ο στρατός στάσιμος ή να διεισδύσει πιο βαθιά στα τουρκικά εδάφη; Η απάντηση βεβαίως είναι προδιαγεγραμμένη. Το αδιέξοδο στο οποίο έχει φτάσει η αντιβενιζελική κυβέρνηση είναι φανερό. Πρέπει να καταφέρουν κάτι σπουδαίο και πρέπει να το καταφέρουν γρήγορα.

Έτσι, την 1^η Αυγούστου 1921, οι Έλληνες φτάνουν λίγο έξω από την Άγκυρα. Ούτε όμως αυτό είναι αρκετό. Ο στρατός για μία ακόμη φορά δεν επιτυγχάνει τον στόχο του. Οι επιχειρήσεις είναι εξαντλητικές, ενώ το ηθικό των πολεμιστών είναι ιδιαίτερα καταβεβλημένο (Κλάσης, 2019, 344-349). Η βοήθεια των Βρετανών, οι μόνοι από τους συμμάχους που δεν έχουν στραφεί ολοφάνερα εναντίον της Ελλάδας, είναι ανύπαρκτη. Ιδιαίτερα δε, στο βρετανικό χώρο των Συντηρητικών ακούγονται πολλές φωνές που αρνούνται να γίνει η Ελλάδα η μεγάλη δύναμη στην περιοχή της Εγγύς

Ανατολής, γεγονός που βεβαίως θα εξόργιζε όλους τους μουσουλμάνους αποίκους που βρίσκονται υπό την διοίκησή της.

Ο πρίγκιπας Ανδρέας το 1928 γράφει, ότι η μάχη στον Σαγγάριο ήταν «η αρχή της εξώσεως» των Ελλήνων «εκείθεν». Παρ' όλη την επιτυχή αμυντική σύμπτυξη του ελληνικού μετώπου που διατηρείται ακόμη για ένα χρόνο, οι τουρκικές αντεπιθέσεις καταδεικνύουν τις σοβαρές αδυναμίες του, όπως είναι η έλλειψη εφεδρειών, ενώ η θέση του κρίνεται επισφαλής και έκθετη σε κινδύνους (Πλουμίδης, 2022, 219-220, 233).

6.7 Το αδιέξοδο

Ο Δημήτριος Γούναρης, έχοντας αντιληφθεί την κρισιμότητα της κατάστασης, πραγματοποιεί μακρά περιοδεία στην Ευρώπη προς εξεύρεση ηθικής αλλά κυρίως χρηματικής υποστήριξης. Όλες οι πόρτες όμως είναι κλειστές, ενώ η γαλλοτουρκική Συμφωνία Φρανκλεν-Μπουγιόν ενισχύει ακόμη περισσότερο τον κεμαλικό στρατό, που συγκεντρώνει σχεδόν το σύνολο του στα νώτα του ελληνικού μετώπου. Οι αρνητικές εξελίξεις κορυφώνονται και με την επιδίκαση της Βορείου Ηπείρου στην Αλβανία, τον Νοέμβριο του 1921.

Τον Μάρτιο του 1922 λαμβάνει χώρα η Συνδιάσκεψη στο Παρίσι, στην οποία οι Έλληνες δέχονται τους όρους της και συμβιβάζονται με την εις βάρος τους μετατόπιση των συνόρων στην Ανατολική Θράκη. Οι Τούρκοι όμως εμφανίζονται για μία ακόμη φορά αδιάλλακτοι. Εν μέσω επίσης μεγάλης οικονομικής δυσπραγίας, ο Γούναρης παραιτείται από πρωθυπουργός όπου τον διαδέχεται ο Νικόλαος Στράτος, ενώ μετά από λίγες ημέρες αναλαμβάνει το αξίωμα αυτό ο Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης.

Σε μία απέλπιδα προσπάθεια αποτελμάτωσης της κατάστασης, οι Έλληνες σκέφτονται το ενδεχόμενο της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης με τη μετακίνηση στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία, γεγονός όμως που αντικρούεται σθεναρά από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Τέλος, στο κενό πέφτουν και οι προσπάθειες δημιουργίας αυτόνομου ιωνικού κράτους στη Μικρά Ασία, πρόταση του Υπατου Αρμοστή της Σμύρνης, Αριστείδη Στεργιάδη (Κλάψης, 2019, 344-349)..

6.8 Η Καταστροφή

Έτσι λοιπόν, στις 13 Αυγούστου του 1922 εκδηλώνεται η αναμενόμενη τουρκική αντεπίθεση, που οδηγεί στην κατάρρευση του ελληνικού μικρασιατικού μετώπου. Η Σμύρνη καταλαμβάνεται από τους Τούρκους και τα ελληνικά στρατεύματα καταδιώκονται στα παράλια του Αιγαίου. Οι Τούρκοι εθνικιστές όμως θέτουν σε εφαρμογή και το σχέδιο εξόντωσης του χριστιανικού στοιχείου από τη Μικρά Ασία με σφαγές και λεηλασίες, αναγκάζοντας τους Έλληνες να εγκαταλείψουν τις εστίες τους προκειμένου να βρουν καταφύγιο στην Ελλάδα και να σωθούν. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες της απόλυτης καταστροφής, οι διασωθείσες μονάδες της νότιας στρατιάς της Μικράς Ασίας εκδηλώνουν το κίνημα της «Επανάστασης του Στρατού και του Στόλου», με επικεφαλής τον Στυλιανό Γονατά, τον Νικόλαο Πλαστήρα και τον Δημήτριο Φωκά. Απαιτούν την παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου, που τον διαδέχεται ο πρωτότοκος γιος του, ως Γεώργιος ο Β΄.

Ενώ λοιπόν στο εσωτερικό της ηττημένης Ελλάδας ο στρατός και η πολιτική ηγεσία προσπαθούν να ανασυγκροτηθούν υπό απελπιστικές συνθήκες, στα Μουδανιά της Προποντίδας οι Τούρκοι κερδίζουν αυτό που επιθυμούν, ενισχυόμενοι και πάλι με τη βοήθεια των Γάλλων. Στις 28 Σεπτεμβρίου υπογράφεται συμφωνία για ανακωχή, με τους Έλληνες να συμφωνούν στην αποχώρησή τους από την ανατολική Θράκη (Σβολόπουλος, 1997/2001, 167-169). Ένα δεύτερο προσφυγικό κύμα καταφτάνει στην Ελλάδα, μετά από εκείνο της Μικράς Ασίας, με τον αριθμό τους να υπολογίζεται στο 1.500.000 ανθρώπους, επιτείνοντας ακόμη περισσότερο τη δυσχερή θέση της χώρας

Στη συνέχεια, η επαναστατική τριανδρία προβαίνει στη σύλληψη τριών πρώην πρωθυπουργών και τεσσάρων πρώην υπουργών. Πρόκειται για τους: Δημήτριο Γούναρη, Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη, Νικόλαο Στράτο, Νικόλαο Θεοτόκη, Γεώργιο Μπαλτατζή, Μιχαήλ Γούδα και Ξενοφόντα Στρατηγό. Δεν εξαιρείται της σύλληψης και ο τελευταίος διοικητής της στρατιάς της Μικράς Ασίας, Γεώργιος Χαντζανέστης. Παρά τις έντονες αντιδράσεις των πρέσβων των Μεγάλων Δυνάμεων στη χώρα για τη μη εκτέλεση των συλληφθέντων και παρά τις συστάσεις τους για τη διενέργεια της δίκης τους από πολιτικό δικαστήριο, αφού πρώτα υπάρξει μόνιμη κυβέρνηση, τελικώς οι υπουργοί θα δικαστούν από ειδικό στρατοδικείο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Στο κατηγορητήριο, συμπληρωμένο από τον στρατηγό Θεόδωρο

Πάγκαλο, διαβάζουμε σχετικά: «...εκουσίως και εκ προθέσεως υπεστηρίξατε την εισβολήν ξένων στρατευμάτων, εις την επικράτειαν του Βασιλείου, τουτέστιν εις την υπό της Ελλάδος κατεχόμενην και διά της Συνθήκης των Σεβρών κατακεκυρωμένην χώραν της Μ. Ασίας...» Οι κατηγορίες βεβαίως είναι νομικά αστήρικτες, αφού το μικρασιατικό έδαφος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ελληνικό. Σύμφωνα με τη Συνθήκη των Σεβρών, στο ελληνικό κράτος είχε απλώς ανατεθεί η διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης και των περιχώρων της. Αντίθετα, η επαναστατική κυβέρνηση είναι αυτή που έχει συμφωνήσει στην εκχώρηση εθνικού εδάφους στον αντίπαλο, με τον συμβιβασμό που έγινε στα Μουδανιά της Προποντίδας και την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης στους Τούρκους.

Αναμφισβήτητο βεβαίως είναι το γεγονός πως οι κατηγορούμενοι έχουν υποπέσει σε βαρύτατα σφάλματα, αποτέλεσμα όμως κάκιστων χειρισμών, το οποίο απέχει παρασάγγας από το δόλο και την ηθελημένη προδοσία. Ο σκοπός όμως των επαναστατών πρέπει να επιτευχθεί, να απαλλαγεί δηλαδή ο στρατός από την αποκλειστική ευθύνη της ήττας αλλά και να δοθεί το τελειωτικό χτύπημα στην αντιβενιζελική παράταξη με τη δολοφονία των αρχηγών της (*Smith, 2004, 544, 551, 556, 558-559*).

6.9 Η Δίκη των Έξι

Η Δίκη των Έξι, όπως έχει μείνει στην ιστορία, ξεκινάει στις 31 Οκτωβρίου του 1922 και ολοκληρώνεται με την απόφαση που λαμβάνεται στις δεκαπέντε του επόμενου μήνα. Οι κατηγορούμενοι τελικά κρίνονται ως ένοχοι εσχάτης προδοσίας. Ο Γούναρης, ο Μπαλτατζής, ο Στράτος, ο Θεοτόκης, ο Πρωτοπαπαδάκης και ο Χαντζανέστης καταδικάζονται σε θάνατο, ενώ ο Γούδας και ο Στρατηγός, σε ισόβια δεσμά. Με την ήττα των Ελλήνων στη Μικρά Ασία και με την Εκτέλεση των Έξι, κλείνει με τραγικό τρόπο η κρισιμότερη ίσως και πιο θλιβερή περίοδος της Ιστορίας του Νέου Ελληνικού Κράτους (*Smith, 2004, 560, 564*).

Γίνεται αντιληπτό βεβαίως, πως με το να δικαστούν οι συγκεκριμένοι άνθρωποι και να αποδοθούν ευθύνες μόνο σε αυτούς, μπορεί προσωρινώς να λειτουργεί ως μηχανισμός κατευνασμού της έντονης αντίδρασης της κοινής γνώμης, δεν λύνεται όμως το ζήτημα οριστικά. Αντίθετα, οξύνονται ακόμη περισσότερο τα πάθη που έχει

δημιουργήσει ο Διχασμός αρκετά χρόνια πριν. Το ρήγμα ανάμεσα στους βενιζελικούς και στους αντιβενιζελικούς βαθαίνει και στα χρόνια που ακολουθούν, έως την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πολλές θα είναι οι απόπειρες αντεκδίκησης της αντιβενιζελικής παράταξης.

Η Μικρασιατική Καταστροφή όμως έχει ως αποτέλεσμα και το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Η εξωτερική πολιτική πλέον του ελληνικού κράτους δεν προσδιορίζεται από τις αλυτρωτικές βλέψεις, γεγονός που επικυρώνεται με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923 και την οριστικοποίηση των συνόρων ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Για πρώτη φορά, οι έννοιες του κράτους και του έθνους ταυτίζονται, αφού με την μετακίνηση του πληθυσμού ανάμεσα στα δύο κράτη -που υπογράφηκε με την παραπάνω Συνθήκη- το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων υπάγεται εντός των ελληνικών συνόρων. Παραμένουν βεβαίως υπό διεκδίκηση τα Δωδεκάνησα, η Βόρειος Ήπειρος και η Κύπρος, όμως οι συγκεκριμένες αξιώσεις θα τεθούν ξανά στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, την εποχή μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Κλάψης, 2019, 361-362, 366, 370-377).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην υπό εξέταση περίοδο, η Ελλάδα βρίσκεται υπό την διακυβέρνηση δύο σημαντικών ιστορικών προσωπικοτήτων. Του βασιλιά Κωνσταντίνου του Α΄ και του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου. Ο πρώτος αντλεί την εξουσία του χάρη στο θεσμό της κληρονομικής βασιλείας που υπάρχει στην Ελλάδα, ενώ ο δεύτερος είναι συνταγματικά νόμιμα εκλεγμένος από την πλειοψηφία του ελληνικού λαού.

Ο βασιλιάς λοιπόν είναι ο νικηφόρος «στρατηλάτης» των Βαλκανικών Πολέμων και ο μόνος εστεμμένος στην ιστορία της νεώτερης Ελλάδας που οδηγεί τον στρατό του σε στιγμές δόξας, διπλασιάζοντας τα εδάφη του μικρού έως τότε βασιλείου του. Στον αντίποδα, βρίσκεται ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που ως «απομηχανής θεός» εμφανίζεται το 1909 στην Αθήνα, μετά από πρόσκληση του Στρατιωτικού Συνδέσμου, σημαιοφόρος νέων ιδεών και προτάσεων. Το ελληνικό πολιτικό τοπίο πρόκειται να αλλάξει για πάντα. Είναι ο κατάλληλος άνθρωπος την κατάλληλη στιγμή, χωρίς να θέλει όμως να επιφέρει ριζικές αλλαγές στο πολίτευμα, ορίζοντας τον διάδοχο Κωνσταντίνο αρχιστράτηγο, δίνοντάς του ξανά τα πρωτεία μετά την ταπεινωτική ήττα της Ελλάδας απέναντι στην οθωμανική αυτοκρατορία, το 1897.

Το 1915 όμως οι εξελίξεις είναι ραγδαίες. Εξαιτίας της διαφωνίας του με τον κληρονομικό άρχοντα του κράτους για το ποια θα είναι η στάση που πρέπει να τηρήσει η χώρα στον πόλεμο, ο Βενιζέλος κάνει την επανάστασή του υποβάλλοντας διαδοχικές παραιτήσεις, ενώ και η αντίπαλη πλευρά προβαίνει σε αντισυνταγματικές ενέργειες, ορίζοντας τυπικά την έναρξη του Εθνικού Διχασμού.

Δύο παρατάξεις δημιουργούνται. Οι βενιζελικοί και οι αντιβενιζελικοί. Οι πρώτοι εμφορούνται από τις ιδέες της εθνικής ολοκλήρωσης, με την αφομοίωση των Νέων Χωρών στον εθνικό κορμό αλλά και την κατάκτηση όσο το δυνατόν περισσότερων περιοχών που περικλείουν αλύτρωτους Έλληνες. Γνωρίζουν ότι αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την σύμπραξη της Αντάντ, ερχόμενοι σε ευθεία ρήξη με τους οπαδούς του βασιλιά και τον ίδιο, οι οποίοι επιδιώκουν την ουδετερότητα, κλίνοντας προς το στρατόπεδο των Κεντρικών Δυνάμεων. Οι τελευταίοι, δεν διστάζουν να συμμαχήσουν με τους γερμανοβούλγαρους, παραδίδοντας σχεδόν αμαχητί το οχυρό Ρούπελ και επιτρέποντας την αιχμαλωσία του Δ΄ Σώματος Στρατού. Εξάλλου γι΄

αυτούς, προδοσία συνιστά η παρουσία Αγγλογάλλων και Σενεγαλέζων μέσα στην πρωτεύουσα, με τη βοήθεια των οποίων ο Βενιζέλος επανέρχεται στην εξουσία. «Η μικρά αλλ' έντιμος Ελλάς» είναι το σύνθημα των αντιβενιζελικών, φράση η οποία αντιπροσωπεύει μία πολιτική «μικροελλαδική», όπως την αποκαλεί ο Βενιζέλος. Δεν συγχωρούν τις αποκάλυπτες ξένες επεμβάσεις στο εσωτερικό της χώρας και πολύ περισσότερο την εκδίωξη του λαοπρόβλητου βασιλιά. Έτσι, η μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων των Νέων Χωρών μένει σταθερά προσκολλημένη στον βενιζελισμό, αφού σε αυτήν την παράταξη διακρίνει ειλικρινές ενδιαφέρον όσον αφορά την προσπάθεια για την ολοκλήρωση της διαδικασίας της επιτυχούς ενσωμάτωσής τους στο ελληνικό κράτος.

Ο Διχασμός όμως επεκτείνεται ανάμεσα και στις τάξεις της ελληνικής κοινωνίας, αποκτώντας έτσι και ταξικές προεκτάσεις. Για την Ελλάδα, η εποχή μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους προσφέρει ευκαιρίες επένδυσης και οικονομικής ανάπτυξης, εξαιτίας της απόκτησης νέων εδαφών. Εύλογο είναι λοιπόν, η επιχειρηματική αστική τάξη να ταχθεί με το μέρος των Φιλελευθέρων. Η τάξη αυτή, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό υποστηρίζει την είσοδο της χώρας στον πόλεμο, εξαιτίας και της σύνδεσής της με τη Μεγάλη Βρετανία αλλά και λόγω των νέων προοπτικών που υπόσχεται η επέκταση της αγοράς, έχοντας ως απώτερο στόχο τον εκσυγχρονισμό όχι μόνο της ελληνικής οικονομίας αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας.

Αντίθετα, οι οπαδοί του Κωνσταντίνου που αποτελούν τη λεγόμενη κρατικοδίαιτη αστική τάξη, αντιμετωπίζουν τον Διχασμό σαν μία μοναδική ευκαιρία να επανέλθουν στην προηγούμενη, πριν την επανάσταση αρχηγική τους θέση, αποκρούοντας τις ρηξικέλευθες προτάσεις του βενιζελισμού (Μαυρογορδάτος, 2015, 216-221, 266-267).

Όσον αφορά επίσης τον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής. Η Ελλάδα δεν βρίσκεται στην πρώτη θέση της λίστας σχετικά με την προτεραιότητα των χωρών που θέλουν να προσεγγίσουν για συμμάχους. Η Γερμανία θεωρεί ασύμφορη μία πιθανή ανάμειξη της Ελλάδας με το μέρος της, γι' αυτό και προτείνει στο βασιλιά την εύκολη επιλογή της ουδετερότητας. Από την άλλη μεριά η Αγγλία, που είναι ουσιαστικά ο καθοδηγητής της Αντάντ, εποφθαλμιά τον προσεταιρισμό της Βουλγαρίας, ακόμα και την τελευταία στιγμή. Όταν όμως η χώρα αυτή εισέρχεται στον πόλεμο μαζί με την οθωμανική αυτοκρατορία στο πλευρό των

Κεντρικών Δυνάμεων, η επιλογή της Ελλάδας είναι μονόδρομος. Ακόμα και η απόφαση για τη κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό λαμβάνεται τελείως πρόχειρα, χωρίς να εξεταστούν λεπτομερώς οι δυνατότητες της μικρής αυτής χώρας. Απλώς και μόνο για να περιορίσουν την παρουσία της Ιταλίας στην περιοχή. Η ήττα των Φιλελευθέρων το 1920 αποτελεί πρόσχημα για την σταδιακή άρση της βοήθειας προς το ελληνικό κράτος. Οι Άγγλοι τελικώς υποχωρούν στις πιέσεις των Γάλλων - που από την αρχή δεν είναι από τους πιο ένθερμους οπαδούς των Ελλήνων- και αναστέλλουν οποιαδήποτε βοήθεια προς την Ελλάδα, που βρίσκεται απομονωμένη να διαχειριστεί μία τεράστια εθνική καταστροφή.

Κλείνοντας την παρούσα εργασία, είμαστε σε θέση να υποστηρίξουμε πως ολοκληρώθηκε η προσπάθεια των στόχων που έχουν τεθεί στην εισαγωγή για την παρουσίαση του θέματος του Εθνικού Διχασμού αλλά και του ρόλου των Μεγάλων Δυνάμεων στη διαμόρφωση των εξελίξεων. Επισημαίνεται η ειδοποιός διαφορά των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων, που δεν είναι άλλη από την διαφορετική οπτική θέασης των πραγμάτων. Ο βασιλιάς και το περιβάλλον του επιμένουν σε μία Ελλάδα στηριζόμενη στις παραδοσιακές αξίες, αρνούμενοι σχεδόν πεισματικά κάθε τι νέο και διαφορετικό. Αντίθετα ο Βενιζέλος με την αλυτρωτική του πολιτική, εκτός από την επέκταση των συνόρων της χώρας, επιθυμεί και τη μετατροπή της σε ένα σύγχρονο κράτος, όσο γίνεται πιο κοντά στα δυτικά ευρωπαϊκά πρότυπα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλλαμανή, Ε. και Παναγιωτοπούλου, Κ., 1978 *Νεώτερος Ελληνισμός από 1913 έως 1941*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. ΙΕ Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Αλιβιζάτος, Ν., 2011 *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800-2010*. Αθήνα: Πόλις.

Βερέμης, Θ., και Κολιόπουλος, Γ., 2006 *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 έως σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Γιαννουλόπουλος, Ι., 2003 «*Η ευγενής μας τύφλωσις...*» Εξωτερική Πολιτική και «Εθνικά Θέματα» από την ήττα του 1897 έως και τη Μικρασιατική Καταστροφή Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Διβάνη, Λ., 2014 «*Η ύπουλος Θωπεία*». *Ελλάδα και Ξένοι, 1821-1940*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Διώγος, Κ., 2003-2004 «Περί ανοήτου ταύτης εκστρατείας ... Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία της Ουκρανίας (Νοέμβριος 1918 - Απρίλιος 1919). *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 14-15, σσ. 109-138.

Dakin, D., 1962 «The diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908-1914» *Balkan Studies*, vol. 3:2, 327-374.

Κλάψης, Α., 2019 *Πολιτική και Διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821- 1923*. Αθήνα: Πεδίο.

Leon, G., 1974 *Greece and the Great Powers, 1914-1917* *Balkan Studies*, vol. 143.

Λιάκος, Α., 2022 *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας* Αθήνα: Πόλις.

Λούβη, Λ., 2010 «Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας» στο Χριστίνα Κουλούρη (επιμ.), *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922, Έξι στιγμές του Εικοστού αιώνα*, Αθήνα: Τα Νέα, 2010, σσ. 23-51.

Smith Llewellyn, M., 2004 *Το όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία, 1919-1922*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Μαλέσης, Δ., 2017 *Ήττα-Θρίαμβος-Καταστροφή Ο στρατός στο ελληνικό κράτος από το 1898 έως το 1922* Αθήνα: Επίκεντρο.

Μαυρογορδάτος, Γ., 2004 «Οι πολιτικές εξελίξεις. Από το Γουδί ως τη Μικρασιατική Καταστροφή», *Ιστορία του Νέου ελληνισμού 1770-2000. Η εθνική ολοκλήρωση, 1909-1922*, τ.6ος, Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), Αθήνα :Ελληνικά Γράμματα.

Μαυρογορδάτος, Γ., 2015 *1915 ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Πατάκης.

Παπαβλασόπουλος, Ε. και Σπουρδαλάκης, Μ., 2010 «Οι πολιτικές δυνάμεις και το κομματικό σύστημα», στο Μωϋσίδης, Α και. Σακελλαρόπουλος, Σ. (επιμ.) *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο Αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα: Τόπος, σ. 313-340.

Πλουμίδης, Σ., 2016 *Τα μυστήρια της Αιγίδος. Το μικρασιατικό ζήτημα στην ελληνική πολιτική (1891-1922)* Αθήνα: Εστία.

Πλουμίδης, Σ., 2022 *Η «Σιδηρά» δεκαετία. Οι εθνικοί Πόλεμοι της Ελλάδας (1912-1922)*, Αθήνα: Μίνωας.

Ριζάς, Σ., 2015 *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας: Ο Βενιζέλος, ο αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, Αθήνα: Καστανιώτη.

Σβολόπουλος, Κ., 1997/2001 *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Αθήνα: Εστία.

